

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

UČITELJSKI FAKULTET

Dajana Kostelac

DVORCI SLAVONIJE

Diplomski rad

Osijek, 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
UČITELJSKI FAKULTET

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

DVORCI SLAVONIJE

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Hrvatska povijest
Mentor: Damir Matanović, dr. sc., izv. prof. dekan
Student: Dajana Kostelac
Matični broj: (JMBG) 3101990305058
Modul: A

Osijek
ožujak, 2016.

SAŽETAK

U radu je prikazana povijest dvoraca Slavonije te njihovo sadašnje stanje. Detaljno su obuhvaćeni dvorci Prandau- Normann u Vlapovu, Eltz u Vukovaru i dvorac Pejačević u Našicama. U prvom dijelu diplomskoga rada može se pročitati o povijesti Slavonije, dvorcima i kurijama u Slavoniji te o dvorcima općenito. Današnji dvorac u Valpovu nastao je tijekom prve polovice 18. stoljeća, a u njemu su boravile obitelj Hileprand od Prandaua i od 1885. godine grofovska obitelj Normann od Ehrenfelsa. U dvorcu je od 1956. godine smješten Muzej Valpovštine. Dvorac Eltz barokni je dvorac smješten na u gradu Vukovaru. Gradnju dvorca počeo je 1749. g. vlasnik vukovarskog feuda grof Anzelmo Kazimir Eltz, a više je puta dograđivan. Od 1968. godine u dvorcu Eltz smješten je Gradski muzej Vukovar. Zgrada je 1991. pretrpjela strašna oštećenja, a dvorac je u cjelini obnovljen 2011.g. U središtu Našica nalaze se veliki i mali dvorac Pejačević. Gradnju je započeo grof Ladislav Pejačević. Danas se u dvorcu nalazi Zavičajni muzej Našice.

Ključne riječi: dvorci, Prandau- Normann, Eltz, dvorac Pejačević

SUMMARY

This work deals with the history of castles in Slavonia and the present state they are in. The castle Prandau-Norman in the town of Valpovo, castle Eltz in the town of Vukovar and castle Pejačević in the town of Našice are included in detail. The first part of this work is about the history of Slavonia, the castles and curiae in Slavonia and castles in general. The present castle in Valpovo was built during the first half of the 18th century and its residents were the family Hilleprand of Prandau and, since 1885, the noble family Norman of Ehrenfels. Since 1956 the castle has been housing the Museum of the Area of Valpovo. The castle Eltz is a baroque castle situated in the town of Vukovar. The construction of the castle was started in 1749 by the Vukovar landowner count Anzelmo Kazimir Eltz and further work was carried on several times. The castle Eltz has been housing the Town Museum of Vukovar since 1968. The building was badly damaged in 1991 but was completely renewed in 2011. In the center of Našice there are the small and the big castle Pejačević. Count Ladislav Pejačević started the building. Today the castle houses the Local Museum of Našice.

Key words: castles, Prandau- Normann, Eltz, castle Pejačević

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	I
SUMMARY	I
1. UVOD	1
2. POVIJEST SLAVONIJE	2
3. DVORCI I KURIJE SLAVONIJE	3
3.1. Rasprostranjenost dvoraca	3
4. DOBA IZGRADNJE DVORACA.....	4
5. AMBIJENTALNI USTROJ	5
6. ARHITEKTONSKA OBILJEŽJA DVORACA.....	6
6.1. Stilska obilježja	6
6.2. Tlocrtni oblik i površina.....	6
6.3. Glavno pročelje	8
6.4. Obrambeni elementi	8
6.5. Unutrašnjost dvoraca.....	8
7. DVORAC PRANDAU- NORMANN U VALPOVU	9
7.1. Gradić Valpovo	9
7.2. Dvorac Prandau- Normann	11
7.3. Morovićev castrum Walpo	12
7.4. Valpovački baruni i grofovi	13
7.5. Pročelna palača i bočna krila	15
7.6. Srednjovjekovna kula i dvorska kapela	17
7.7. Legenda o valpovačkoj bijeloj gospi	19
7.8. Sadašnje stanje dvorca Prandau- Normann u Valpovu.....	20
8. DVORAC ELTZ U VUKOVARU	21
8.1. Vukovar.....	21
8.2. Grofovska obitelj Eltz	23
8.3. Posjed grofova Eltz	24
8.4. Dvorac Eltz.....	25

8.5. Mali dvorac Eltz	27
8.6. Sadašnje stanje dvorca Eltz	28
9. VELIKI I MALI DVORAC PEJAČEVIĆ U NAŠICAMA	30
9.1. Našice	30
9.2. Obitelj Pejačević	33
9.3. Veliki dvorac Pejačević.....	35
9.4. Mali dvorac Pejačević	37
10. ZAKLJUČAK	39
11. LITERATURA.....	41

1. UVOD

Povijest istočne Hrvatske duga je i napaćena, a jedini materijalni odraz stoljetnoga života generacija jesu ostaci starih zdanja, bilo profalnih ili sakralnih. Ta stara zdanja još i danas zapravo su jedini očevidni čuvari hrvatske povijesne i kulturne baštine. Brojni dvorci i kurije te njihovi perivoji, podizani na tlu Hrvatske, desetljećima su bili prepušteni propadanju, lišeni skrbi, štovanja i ljubavi. Dvadeseto stoljeće nije im bilo sklono. Godine poslije Prvoga svjetskog rata najavljivale su zlu kob koja je stigla hrvatske dvorce, osobito nakon Drugoga svjetskog rata. Gotovo pola stoljeća oni su bili zapostavljeni, osiromašeni i iskorištavani. Sudbina im ni danas nije sklona jer oni traže daleko više novca i skrbi nego što im Hrvatska može dati. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Dvorci i kurije u Slavoniji: dvorac Janković u Daruvaru, lovački dvorac Princa Eugena Savojskog u Bilju kraj Osijeka, dvorac Eltz u Vukovaru, dvorac Turković u Kutjevu, dvorac Prandau-Normann u Valpovu, dvorac Odescalchi u Iloku, dvorac Esterházy u Dardi, dvorac Pejačević/ Schaumburg- Lippe u Virovitici, dvorac Pejačević u Našicama, dvorac Hillebrand von Prandau/Mailáth u Donjem Miholjcu, dvorac Cernik u općini Cernik, kurija Mihalović u Feričancima, tvrđava Brod u Slavonskom Brodu, dvorac u Kneževu, kaptolske kanoničke kurije u Đakovu.

U usporedbi s dvorcima i kurijama Hrvatskog zagorja ili s ljetnikovcima dubrovačkoga područja, dvorci i kurije Slavonije daleko su manje istraživani, manje se o njima pisalo i manje su poznati. Stoga sam odlučila prodrijeti dublje u povijest dvoraca koji su me najviše zaintrigirali: dvorac Prandau- Normann u Valpovu, dvorac Eltz u Vukovaru i dvorac Pejačević u Našicama.

Cilj je shvatiti i doživjeti dvorce ne samo kao lijepe zgrade dolične ugledu i položaju vlasnika, već pod pojmom dvorca valja podrazumijevati ambijetalni sklop stambene zgrade, gospodarskih zgrada, perivoja vrtova, voćnjaka, okolnih šuma, gajeva, livada i oranica. Sve to, međusobno isprepleteno te uklopljeno u prirodni i kultivirani krajolik, stvara sliku dvorca.

2. POVIJEST SLAVONIJE

Ime Slavonija dolazi od latinske riječi Sclavonia kojom su se u srednjovjekovnim pisanim vrelima nazivali krajevi nastanjeni Slavenima. Od 17. stoljeća Slavonijom se počinje nazivati prostor između rijeka Drave, Dunava, Save i Ilove. Ime Slavonije ulazi i u naziv trojedne Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije koji je bio u uporabi za vrijeme Austro- Ugarske Monarhije, sve do 1918. godine. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Od početka 18. stoljeća, dakle nakon oslobođenja od Turaka, Slavonija je počela dobivati dvojnu upravu: civilnu i vojnu. U dijelu Slavonije u kojemu je upravljala Carska komora i gdje se kasnije razvila civilna (banska) vlast, počeli su se utemeljivati brojni feudalni posjedi, kojih su vlasnici bili strano i domaće plemstvo. Prisavski dijelovi Slavonije bili su uključeni u Posavsku krajinu, pod vojnom upravom, što je začetak Vojne krajine koja je u Slavoniji utemeljena 1702. godine. Carica i hrvatska kraljica Marija Terezija pet je godina nakon dolaska na prijestolje, 1745. godine, ujedinila Slavoniju koja se tada sastojala od Virovitičke, Požeške i Srijemske županije s Hrvatskom i tako ustrojila bansku vlast na području Hrvatske i Slavonije. Dvije godine kasnije preustrojila je Slavonsku vojnu krajinu, sastavljenu od gradiške, brodske i petrovaradinske pukovnije. Sjedišta su bila u Novoj Gradiški, Brodu i Petrovaradinu, a poslije u Vinkovcima i Srijemskoj Mitrovici. Prostor Vojne krajine potpadao je isključivo pod upravu Dvorskoga ratnog savjeta. U drugoj polovici 18. stoljeća, za vladavine Marije Terezije (1740.-1780.) i njezina sina Josipa II. (1780.-1790.), zbile su se velike društvene promjene. Raseljena i demografski uništena, Slavonija se naseljavala Hrvatima iz Bosne, iz zapadnih hrvatskih krajeva i iz Vojvodine. Također je proveden i novi upravno- teritorijalni ustroj kroz novoustrojene županije (Virovitičku, Požešku i Vukovarsko-srijemsku) koje su stavljene pod vlast Hrvatskoga sabora i bana. Porezni sustav uređen je po uzoru na mađarski pa će to dovesti do toga da će od 1751. g. slavonske županije slati svoje zastupnike u Mađarski sabor. Godine 1756. Marija Terezija donosi slavonski urbar, koji je stupio na snagu tek 1762. i kojim su uređeni feudalni odnosi između vlastelina i kmeta. Uz manje dopune i preinake, slavonski je urbar ostao na snazi sve do formalnog ukidanja feudalizma 1848. godine. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Upravo novi urbar nastao prema novoj podjeli zemlje plemstvu nakon oslobođenja Slavonije temelj je i poticaj za izgradnju plemićkih dvoraca. Naime, velika izgradnja dvoraca u Slavoniji i započinje u drugoj polovici 18. stoljeća. (Đurić, Feletar, 1983.)

3. DVORCI I KURIJE SLAVONIJE

Dvorci u sjevernoj Hrvatskoj gotovo su uvijek imali dvojaku ulogu: bili su sjedišta plemićkoga posjeda s primjetnim gospodarskim značenjem, a istodobno mjesta stanovanja i ladanja. Kao sjedišta plemićkog imanja, dvorci su preuzimali ulogu sjedišta upravljanja posjedom, a u njihovim gospodarskim zgradama spremale su se poljodjelske plodine i odvijala obrtnička proizvodnja. Vlasnici dvoraca koristili su ga za stalno ili povremeno stanovanje. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Glede veličine i reprezentativnosti, moguće je razlikovati dvorce od kurija, iako je često teško utvrditi granicu između njih. Kurije su manje i arhitektonski skromnije zgrade, često u vlasništvu nižega i siromašnijeg plemstva te sjedišta manjih plemićkih imanja. Pojam kurija češće se koristi u zapadnom dijelu sjeverne Hrvatske, dok se u istočnom dijelu češće rabi naziv dvorac, bez obzira na veličinu zgrade i položaj vlasnika. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998: 43-44)

3.1. Rasprostranjenost dvoraca

Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci navode kako je u Hrvatskom zagorju i na dubrovačkom području najveća gustoća dvoraca u Hrvatskoj. Razlog tomu je što su ti prostori stoljećima bilo zaštićeni od ratnih sukoba, a veliki broj dvoraca posljedica je brojnih malih plemićkih imanja. Na prostoru od Zagreba do Iloka zabilježen je jednak broj dvoraca kao u Hrvatskom zagorju, ali na otprilike osam puta većoj površini pa to daje daleko manju gustoću dvoraca. Manja je gustoća posljedica površinom velikih vlastelinstava koja su upravo u Slavoniji bila najveća. Na prostoru nekadašnje Vojne krajine nema dvoraca jer tu nije bilo ni plemićkih posjeda.

4. DOBA IZGRADNJE DVORACA

Prvi znak slabljenja turske vojne i političke moći bio je poraz kod Siska 1593. godine. Poraz je nagovijestio mirnije 17. stoljeće pa je to potaknulo gradnju prvih dvoraca u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Najraniji su oni u Hrvatskom zagorju, gdje se potkraj 16. stoljeća pregrađuju i arhitektonski dotjeruju neki srednjovjekovni feudalni gradovi, a početkom 17. st. grade se i prvi novi dvorci. Na prijelomu 17. i 18. stoljeća, nakon oslobođenja Slavonije i protjerivanja Turaka južnije od rijeke Save, počinje gradnja dvoraca i kurija posvuda po sjevernoj Hrvatskoj. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Barokna gradnja i obnova tijekom 18. i početkom 19. stoljeća promijenila je strukturu slavonskih gradova, trgova pa i središta crkvenih župa. Prvi značajniji dvorac sagrađen u baroknoj obnovi bio je onaj Eugena Savojskog u Bilju. Nekoliko važnijih vlastelinskih dvoraca nastalo je i početkom 19. stoljeća, dakle na prijelazu iz baroknog u postbarokne stilove. Vrijeme klasicizma, historicizma, secesije i rane moderne u graditeljskom smislu ostavilo je najbrojniji trag u arhitekturi istočne Hrvatske. Sve do početka 20. stoljeća još se grade velebniji, ali i manji dvorci i kurije. (Đurić i Feletar, 2002.)

Veliki broj dvoraca i kurija tijekom vremena bili su obnavljani, pregrađivani i dograđivani. Podaci o graditeljskim i arhitektonskim zahvatima na dvorcima nisu poznati. To je razumljivo jer feudalci nisu imali potrebe zapisivati imena majstora u javne dokumente. Zapisivali su poneke račune koje su pohranjivali u obiteljske arhive koji uglavnom nisu sačuvani. O vremenu izgradnje često svjedoče samo godine upisane na pročeljima. Nije rijetkost kako su pojedini dvorci doživjeli i više obnova, pri čemu se izgled dvorca mijenjao. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

5. AMBIJENTALNI USTROJ

Svim dvorcima svojstvena su osobita i prepoznatljiva ambijentalna obilježja, proistekla iz različitog položaja u odnosu na naselje i krajolik, oblik terena, okrenutost prema stranama svijeta te glede odnosa dvorca i gospodarskog sklopa zgrada, dvorca i dvorske kapele, prilazne aleje i sl. Najčešći su dvorci u ravnici, dvadesetak dvoraca smješteno je na blagoj uzvisini ili padini s uočljivim blago valovitim terenom, odakle se pružaju vidici na okolni krajolik, a dvorac je zbog svojega položaja uočljiv na slici naselja ili krajolika. Glede položaja ulaza i uzlaznog pročelja dvoraca prema stranama svijeta ne mogu se uočiti pravilnosti. Najmanje je dvoraca i kurija s ulazom okrenutim prema istoku, a najviše prema jugu. Najčešći je ulaz u dvorac preko dvorišta i kroz perivoj (kao što se vidi na slici 1). Glavno pročelje dvorca okrenuto je najčešće prema jugu. Kod većine dvoraca glavno pročelje okrenuto je prema ulici ili perivoju. Položaj aleje vrlo je različit: okomito na os glavnoga pročelja dvorca, bočno na glavno pročelje, duž puta do ulaza u perivoj, od ulaza u perivoj do ulaza u dvorac. U većini slučajeva prilaz dvorcu ili kuriji bio je bez aleje. Često je pojavljuje i kapela kao dio sklopa dvorca. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Gravett, 1996.)

Slika 1. Krajolik dvorca Prandau- Normann u Valpovu (<https://hr.advisor.travel/poi/Dvorac-Prandau-Normann-u-Valpovu-21324>)

6. ARHITEKTONSKA OBILJEŽJA DVORACA

Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci tvrde kako mnogi dvorci nisu arhitektonski snimljeni pa je otežana njihova analiza. Među kartografskom građom najbrojnije i najdragocjenije su katastarske karte iz druge polovice 19. stoljeća, dok izvornih nacрта gotovo i nema. Poneke skice arhitektonskih pojedinosti mogu se naći u arhivima, a najviše podataka o arhitektonskim obilježjima moguće je dobiti sa starih fotografija ili razglednica.

6.1. Stilska obilježja

Tijekom gradnje dvoraca mijenjao se njegov oblik pa tako i stilska obilježja, stoga se nekoliko stilskih obilježja može uočiti na samo jednom dvorcu. Stilske oznake čitaju se u arhitektonskim pojedinostima, poput oblikovanja pročelja, prozora, krovišta, portala i drugih detalja. Neka stilska obilježja katkad su izbljedadila ili u kasnijim obnovama uništena. (Đurić i Feletar, 2002.)

Kasnosrednjovjekovne arhitektonske elemente iz doba prije turskoga zaposjednuća naći ćemo kod dvoraca u Đakovu, Iloku, Valpovu. Kako u Slavoniji nema ranobaroknih dvoraca 17. stoljeća, prvo uočavamo stil zrelog baroka druge polovice 18. stoljeća. Taj stilski izraz prepoznatljiv je u cjelini ili u pojedinostima kod dvoraca u Iloku, Vukovaru u dvorcu Eltz koji je posebno zanimljiv jer ima oznake kasnog baroka i rokoka. Prilično velik broj dvoraca nastao je na prijelomu 18. i 19. stoljeća, u doba baroknog klasicizma. Brojni, već prije izgrađeni dvorci doživjeli su u drugoj polovici 19. stoljeća historicističke preobrazbe. Među slavonskim dvorcima nema nijednog romantičarskog poput Trakošćana u Hrvatskom zagorju. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

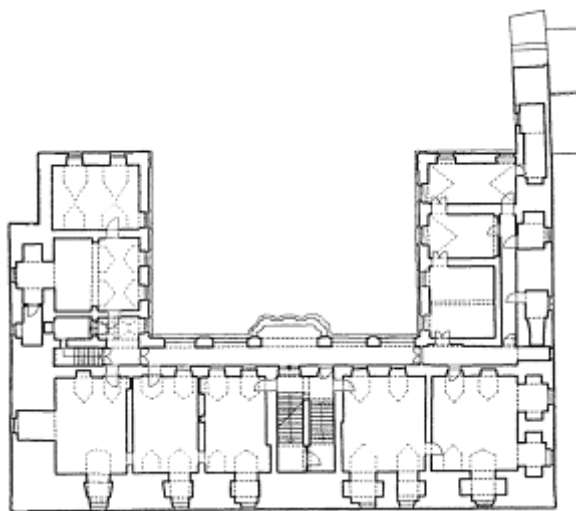
6.2. Tlocrtni oblik i površina

Tlocrtni oblik dvoraca posljedica je ne samo stilskih obilježja nego i arhitektonskog razvoja zgrade tijekom duljeg vremena. Tlocrtno postoje četiri osnovna tipa: četverokrilni sa zatvorenim unutrašnjim dvorištem, pravokutni, trokrilni, dvokrilni.

Četverokrilni dvorci nastaju u 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća. Oni odaju tradiciju kasnosrednjovjekovnog kaštela. Takvi su dvorci u Bilju, Cerniku, Kutjevu. U prošlosti, takav oblik građenja, podsjeća na rimske kuće- domuse koje su bile zatvorene sa sve četiri strane

svijeta kako bi sačuvale svoju intimnost od vanjskog svijeta. Trokrilni tip dvorca svojstven je za barokne poput dvorca u Aljmašu, Dardi, Iloku (kao što se vidi na slici 2). Pravokutni tlocrtni oblik čest je u 19. stoljeću. Više od polovice dvoraca pravokutnog je oblika u tlocrtu: dvorac u Donjem Miholjcu, Orahovici, Kutini, Našicama. Nekoliko je dvoraca koji se po tlocrtnom obliku ne uklapaju u spomenute. Takvi dvorci su tlorisnog L- oblika, u oblika slova T i H, nepravilnog osmerokuta i šesterokuta te u obliku nepravilnog trokuta. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Više od tri četvrtine dvoraca jesu jednokatne zgrade s visokim ili niskim prizemljem i s katom te katkad s podrumom. Prema tlocrtnoj površini dvorci su svrstani u pet grupa: vrlo veliki, veliki, srednji, mali i vrlo mali. Pritom valja razlikovati veličinu prema površini prizemlja i veličinu prema ukupnoj površini svih razina. Uzete su u obzir samo zgrade dvorca bez pratećih zgrada. Vrlo veliki dvorci su u Popovači, Iloku, Daruvaru i Gornjoj Rijeci. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Slika 2. Tlocrt prvog kata dvorca u Iloku

(http://www.wikiwand.com/hr/Dvorac_Odescalchi_u_Iloku)

6.3. Glavno pročelje

Glavna su pročelja često bila oblikovana s većim ili manjim volumenskim istakama koje se nazivaju rizalit. Može biti plitak (mali istak u odnosu na plohu pročelja) i dubok (izrazito istaknut). Nekoliko dvoraca ima na glavnom pročelju altanu, tj. balkon ili manju terasu podržanu stupovima. Najčešće je altana smještena po sredini ulaznoga pročelja, na nju se izlazi iz glavnog salona i ona natkriva glavni ulaz u dvorac. Na pročeljima velikih dvoraca nalaze se uresne kule koje su građene u 19. stoljeću. Kulu u ulozu ukrasa pročelja imaju dvorci u Donjem Miholjcu, Jelengradu, Našicama. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998: 56)

6.4. Obrambeni elementi

Postojanje stvarnih srednjovjekovnih kula primjećuje se na dvorcima Daruvar i Kaptol. Srednjovjekovne strijelnice sačuvane su kod dvoraca u Cerniku i Kaptolu. Ostaci opkopa oko dvoraca vide se u Bilju, Cerniku, Đurđevcu. Kod dvoraca u Virovitici, Kaptolu i Cerniku postoje naznake postojanja pokretnog mosta. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998)

6.5. Unutrašnjost dvoraca

Veći dvorci obično imaju glavno (reprezentativno) stubište i pomoćno za posluhu, a katkad i nekoliko stubišta. Kod reprezentativnih dvoraca glavna su stubišta razmjerno velika te djeluju svečano i otmjeno, kao kod dvoraca u Našicama, Daruvaru. Tragovi oslikanih stropova i zidova vrlo su rijetki. Stropni štukaturni ukrasi mogu se još naći u salonima dvoraca u Daruvaru, Našicama, Virovitici. Kod dvoraca iz 17. i 18. stoljeća nalaze se svodovi u prizemljima, a katkad i na katu. Podrumski su prostori gotovo uvijek svodeni. Unutrašnjost dvoraca osiromašena je i ispražnjena, a često i uništena. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998)

7. DVORAC PRANDAU- NORMANN U VALPOVU

7.1. Gradić Valpovo

Valpovo, drevno mjesto na Karašici zapravo je grad muzej. Najstarija naselja na području današnjeg Valpova sežu sve do mlađeg kamenog doba, gdje je živjelo neolitsko stanovništvo. Kasnije, vladavinom Rima na ovim našim područjima od 1. do 5. stoljeća poslije Krista, na cesti koja je vodila uz desnu obalu Drave od Poetovije do Murse i dalje prema Naisusu i Serdici (kao što se vidi na slici 3) nalazimo rimsku vojničku postaju „Iovallium“ na mjestu današnjeg Valpova, a za koju znamo iz 2. stoljeća nove ere. Najstarije pisane spomenike o Valpovu susrećemo u prvoj polovini 14. stoljeća, točnije 1332. godine kada je sačinjen popis župa prigodom ubiranja Papine desetine, gdje se spominje crkveno ili staro Valpovo. Prvi poznati vlasnik feudalnog posjeda Valpo (Walpo) bio je mađarski velikaš Ivan Suljagić (Solyagy) 1397. godine. Krajem 14. stoljeća valpovački je posjed pripao velikašu Dragoviću, ali mu ga kralj Sigismund, zbog nevjerstva, 1404. godine oduzima i daruje ga knezu Ivanu Moroviću, banu Mačve, ali se tada tu ne spominje niti „kaštel niti tvrđa“. Valpovo-grad se prvi puta spominje kao posjed Morovića 1438. godine. Ivan Morović je oko 1410. godine podigao blizu ušća Vučice u Karašicu jaku tvrđu da bude središtem valpovačkog vlastelinstva, koja se održala sve do danas, a još postoji visoka glavna kula, koja u narodu nosi naziv „Turska kula“ jer su ovim prostorima vladali Turci od 1543. do 1687. godine. Ladislav, sin Ivana Morovića, dao je žiteljima sela Zelenovac, koje se nalazilo nedaleko Valpova, 24. travnja 1438. godine odobrenje po kome je Zelenovac postalo trgovište, a time su njegovi žitelji bili oslobođeni kmetskih obveza s pravom da svake godine drže sajmove na Lovrenčevo, Matijevo i Našašće svetog križa te svaki deveti dan pri tvrđi Walpo od 1481. godine. Tako je uz trgovište Zelenovac i Novo Valpovo imalo isti status, što je uvjetovalo preseljenje valpovčana iz Starog i Crkvenog Valpova u Novo Valpovo. Godine 1481. kralj Matijaš Korvin 10. svibnja, Valpovački posjed daruje braći Matiji i Petru Gerebi. 1512. godine Valpovačko vlastelinstvo pripada palutinu Emerilu Pereny-u budući da se udovica Petra Gereba Dora udala za njega. Najezdom Turaka Valpovo potpada pod njihovu vlast 23. lipnja 1543. i njihova vladavina traje sve do 30. rujna 1687. godine, kada se valpovački aga Muharem predao carskoj vojsci. Poslije oslobođenja od Turaka valpovačkim posjedom je vladala Bečka komora od 1687. do 1721. godine kada car Karlo III Valpovački posjed daruje

savjetniku Bečke dvorske komore Petru Antunu Hilleprandu od Prandaua. Posjed je darovan 31. prosinca 1721. godine.

Barunska obitelj Hilleprand de Prandau vladala je Valpovačkim posjedom sve do 1885. godine, kada umire posljednji iz loze, barun Gustav, a posjed prelazi u vlasništvo grofovske obitelji Normann, koji vladaju valpovačkim vlastelinstvom do 1944. godine, odnosno do završetka II. Svjetskog rata. Poslije II. Svjetskog rata samo mjesto Valpovo postaje općinsko, upravno, sudsko i gospodarsko središte, na čijem području je živjelo nešto više od 32.000 stanovnika. Godine 1990. poslije prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, pobjedom HDZ-a dolazi do burnih događanja, osamostaljenja, odnosno stjecanja nezavisnosti Republike Hrvatske, Domovinskog rata te novog administrativnog ustrojstva države, gdje se na području dotadašnje općine Valpovo ustrojavaju 4 nove jedinice lokalne samouprave: Grad Valpovo i općine Belišće, Bizovac i Petrijevci. (Čuržik, 1994.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika 3. Valpovo u prošlosti (<http://www.valpovo.hr/index.php/o-gradu/povijest-grada>)

7.2. Dvorac Prandau- Normann

Dvorac u Valpovu izgrađen je na ostacima južnog krila srednjovjekovnog grada. Kompleks dvorca Prandau- Normann čine srednjovjekovna kula s dijelom bedema, dvorska kapela, bočna dvorišna krila, zatvoreno unutrašnje dvorište i barokno- klasicistička pročelna palača. Ta jedinstvena arhitektonska cjelina (kao što se vidi na slici 4) nikada nije prestala biti tvrđavom niti je posve postala dvorcem pa svojim pročeljima i danas iznenađuje posjetitelje različitim i neočekivanim vizurama. Doda li se tome i tzv. vlastelinski kompleks koji obuhvaća sve sadržaje i do danas sačuvane zgrade nekadašnjeg vlastelinstva u neposrednoj blizini dvorca u povijesnoj jezgri Valpova, ali i one smještene u široj gradskoj zoni, postaje očito da je riječ o jednom od najbolje čuvanih primjera velikih slavonskih vlastelinskih središta. Srednjovjekovna ruševna utvrda nije pružala ni najmanje uvjete za život i stanovanje pa je to bio dovoljan razlog da se pregradi i dogradi južno krilo koje je jedino omogućivalo širenje i izgradnju dvorca po tadašnjim baroknim načelima. Utvrda je tijekom 18. stoljeća popravljana i prilagođavana novoj ulozi. Taj prvi dvorac bio je sličan današnjem i može se vidjeti na portretu Petra Antuna Hillepranda iz 1750. g. Nije se sačuvao jer je nestao u požaru zajedno s dvorskom knjižnicom i obiteljskom pismospremom na Silvestrovo 1802. godine. Izgorjeli dvorac počinje se obnavljati već početkom 1803. (Čuržik, 1994.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika 4. Dvorac Prandau- Noramnn (https://en.wikipedia.org/wiki/Prandau-Normann_Castle)

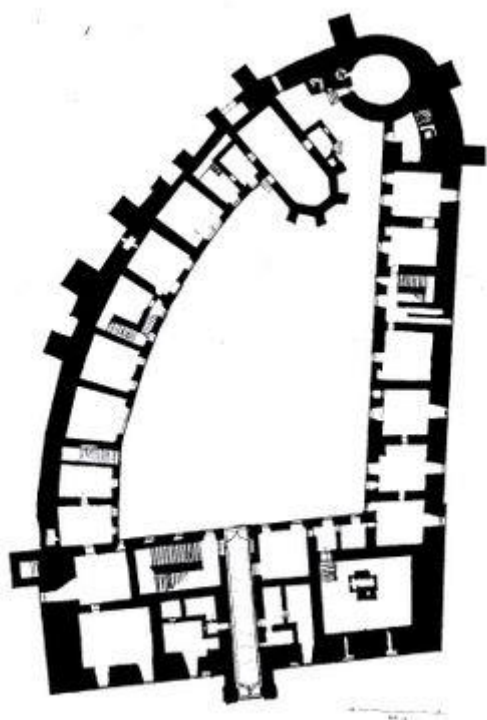
7.3. Morovićev castrum Walpo

Valpovačka feudalna gospoštija krajem 14. stoljeća dolazi u posjed velikaške obitelji mačvanskog bana Ivana Morovića koji na samom početku 15. stoljeća na mjestu današnjeg dvorca gradi utvrdu okruženu dubokim obrambenim opkopima ispunjenim vodom iz obližnje rijeke Karašice, tzv. nizinski Wasserburg. Unutar tvrđave Morovići sredinom 15. stoljeća uz sjevernu kulu podižu kasnogotičku kapelu Sv. Ladislava Kralja. Srednjovjekovni dokumenti prvi put spominju tu utvrdu 1438. godine pod imenom castrum Walpo i oppidum Walpo. Uz utvrdu je postojalo i naselje Zelenovac koje je već tada, u 15. stoljeću, imalo status trgovišta. Tlocrt tvrđave u obliku nepravilnog izduženog trokuta i po nekoliko metara debeli vanjski bedemi diktirali su sve kasnije pregradnje te su, iako djelomično prekriveni baroknim plaštem, ostali gotovo u cijelosti očuvani do danas. Krajem 15. stoljeća valpovački feudalni veleposjed prelazi u vlasništvo obitelji Gereb de Wyngarth, a već početkom 16. stoljeća posjeduje ga velikaška obitelj Pereny, čiji članovi obnavljaju valpovačku tvrđavu u renesansnom duhu gradeći, među ostalim, i natkriveni hodnik oko cijelog unutrašnjeg dvorišta tvrđave. Turci su 1543. godine osvojili valpovačku tvrđavu i prilagodili je svojim potrebama, davši joj stilska obilježja islamske kulture. Nakon 144 godine turske okupacije valpovačka je tvrđava 1687. godine oslobođena, a posjedom od tada pa sve do kraja 1721. upravlja bečka Dvorska komora. (Đurić i Feletar, 2002.)

7.4. Valpovački baruni i grofovi

Intenzivna obnova, ne samo ruševne tvrđave nego i cijelog Valpova, počinje 31. prosinca 1721. godine kada kralj Karlo IV. daruje valpovački veleposjed barunu Petru II. Antunu Hilleprandu od Prandaua. Tijekom prve polovice 18. stoljeća na ostacima južnog krila srednjovjekovne utvrde sagrađena je monumentalna barokna pročelna palača s centralno isturenim tornjem, visokim 37 metara, a nizovi prostorija bočnih dvorišnih krila temeljito su obnovljeni i presvođeni bačvastim svodovima. Na ostacima zidina kasnogotičke kapele sv. Ladislava podignuta je barokna kapela Sv. Trojstva koja je zadržala očuvane dijelove poligonalnoga gotičkog svetišta s kontraforima. Barun Petar II. Antun nije živio na svom veleposjedu u Valpovu, nego ga je dao u zakup, no brinuo se za gradnju dvorca, mnogih crkvi, kao i gospodarskih objekata u mjestima koja je obuhvaćalo njegovo vlastelinstvo. Prvi se u Valpovo trajno doselio 1790. godine njegov sin barun Josip Ignac Hilleprand od Prandaua, tijekom čije je uprave na cijelom valpovačkom vlastelinstvu prisutna živa graditeljska i gospodarska djelatnost. Članovi valpovačke barunske obitelji cijenili su umjetnost, napose glazbu te su i sami svirali razna glazbala. Početkom 19. stoljeća u dvorcu su dali urediti pravo malo kazalište, prvo u Slavoniji, u kojem su nastupali putujući glumci, vlastelinski službenici i članovi barunske obitelji. Među partiturama zbirke muzikalija iz nekadašnje bogate dvorske knjižnice, koja se danas čuva u Muzeju Slavonije u Osijeku, uz mnoge notne rukopise i tiskovine naručivane za dvorsku kapelu i kućno muziciranje, nalazi se i nekoliko igrokaza s glazbom koji su vjerojatno bili naručeni za dvorsko kazalište. Osim toga, u svojoj su dvorskoj kapeli, uz dvorskog kapelana, redovito imali zaposlenog i dvorskog orguljaša koji je svirao orgulje na nedjeljnim i blagdanskim liturgijskim slavljinama te vodio zbor sastavljen od vlastelinskih činovnika i građana. Stariji sin Josipa Ignaca, barun Karlo Hilleprand od Prandaua bavio se glazbom, a okušao se i u skladanju. Djetinjstvo i mladost proveo je u valpovačkom dvorcu, a školovao se u Osijeku i Bratislavi. Karlov mlađi brat, barun Gustav Hilleprand od Prandaua studirao je pravo u Zagrebu gdje je bio jedan od osnivača i prvi predsjednik Hrvatskoga glazbenog zavoda. Sredinom 19. stoljeća dao je temeljito obnoviti dvorac u Valpovu, a 1875. godinenaručio je kod vrsnog pečušskog orguljara Jozsefa Angstera nove orgulje za dvorsku kapelu koje se danas ubrajaju među najvrednije povijesne orgulje u Slavoniji. Barun Gustav bio je posljednji član obitelji Hilleprand od Prandaua koji je umro bez muškog potomka. Valpovačko vlastelinstvo i dvorac prešli su ženidbenim vezama 1885. godine u vlasništvo grofovske obitelji Normann od Ehrenfelsa. Dvorac je tada imao ukupno 62 prostorije i, zajedno s unutrašnjim dvorištem, tlocrtnu

površinu od 4032 m². Budući da se od tada ništa nije mijenjalo, takav su tlocrtni ustroj (kao što se vidi na slici 5) i površina sačuvani do danas, što taj dvorac svrstava među najveće u Hrvatskoj. Grof Rudolf II. Normann od Ehrenfelsa bio je posljednji vlasnik vlastelinstva i dvorca u Valpovu. Tijekom Drugog svjetskog rata odselio se s obitelji u dvorac Rothenthurn, ljetnikovac valpovačkih grofova u Austriji. (Čuržik, 1994.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika 5. Tlocrt prizemlja (<http://www.muzej-valpovo.hr/?flagallery=dvorac-2>)

7.5. Pročelna palača i bočna krila

Tlocrtno dvorac s utvrdom ima oblik nepravilnog šiljastog trokuta, kojemu je baza južno pročelje novog (barokno- klasicističkog) dvorca, a istočni i blago povijen zapadni krak sastaju se u srednjovjekovnoj okrugloj kuli. Tri kraka dvorca zatvaraju unutrašnje dvorište. Današnja barokno- klasicistička pročelna palača valpovačkog dvorca nastala je pregradnjom i dogradnjom južnog krila nekadašnje utvrde, a pristupa joj se iz parka, preko zidanog mosta koji premošćuje djelomično zatrpan srednjovjekovni opkop. Glavnim pročeljem palača je okrenuta prema perivoju koji se od dvorca trokutasto širi prema jugu (kao što se vidi na slici 6). Pročeljem dominira istureni peterokatni toranj u podnožju kojega je dvostruka ulazna kapija. Kroz nju se ulazi u dvadesetak metara dugi hodnik koji vodi do unutrašnjeg zatvorenog dvorišta. Na trećem katu toga tornja do danas je sačuvan stari satni mehanizam s natpisom „Wien 1873“, a u samom vrhu zvono koje je izlio „Jonas Hilzer, carski i kraljevski dvorski zvonoljevač u Bečkom Novom Mjestu 1873. godine“, kako je ugravirano njemačkim jezikom u ovalnom pečatu. U unutrašnjosti palače na svakom se katu nalaze po dva niza velikih prostorija koje predstavljaju nekadašnji reprezentativni dio dvorca, a u prizemlju su bili kuhinja, vinski podrum te dio upravnih i gospodarskih prostorija. Do dvadesetih godina 19. stoljeća u dvorcu je bila oružnica- dvorana u kojoj se čuvalo staro i dragocjeno oružje. Ono je dijelom poklonjeno bečkim muzejima, a dijelom razneseno ili poklonjeno. Priča se da se u dvorcu čuvala Trenkova sablja koju je Gustav barun Hilleprand von Prandau poklonio banu Josipu Jelačiću kada je on prolazio kroz Valpovo. U dvorcu je postojalo i malo kazalište, prvo u Slavoniji, koje je uredio barun Josip Ignac prilikom gradnje dvorca nakon požara. Kazalište potvrđuje sklonost prema umjetnosti koju je obitelj Hilleprand von Prandau uvijek potpomagala pa je u svoj grb stavila i dva glazbala. U palači je do prije trinaest godina bio smješten Muzej Valpovštine koji je zbog građevinskih radova zatvoren, no dvorac je otvoren za posjetitelje koji mogu razgledati unutrašnje dvorište, srednjovjekovnu kulu, obnovljenu dvorsku kapelu i pejzažni perivoj koji predstavlja jedan od najvrednijih primjera parkovne arhitekture. Zatvoreno unutrašnje dvorište valpovačkog dvorca ovijaju dva bočna krila koja se od rubova pročelne palače pružaju prema kapeli i kuli na sjeveru. Istočno krilo, naslonjeno na ravni istočni bedem nekadašnje utvrde, dugo je pedesetak metara, a sastoji se od po jednog niza prostorija te stubišta u prizemlju i na katu. S dvorišne strane dograđen mu je otvoreni balkon poduprt kamenim konzolama. Zapadno krilo, koje se pruža od ruba pročelne palače do dvorske kapele, naslonjeno je na nepravilni zapadni bedem tvrđave pa je stoga blago zakrivljeno. Sastoji se od nekoliko prostorija i kolnica u prizemlju te niza prostorija povezanih

hodnikom na katu. Prostorije na katovima obaju krila služile su kao spavaonice, u jednom krilu za vlastelinsku obitelj, a u drugom za dvorsku poslugu. Na dvorišnim fasadama sačuvani su oslikani sunčani satovi, a fasadu zapadnog krila krase još i malo kuhinjsko zvono obješeno na volutastu metalnu konstrukciju. U unutrašnjosti bočnih krila sačuvana je obrada podova s kraja 19. stoljeća te nekoliko ukrasnih kaljevih peći različitih oblika i boja. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

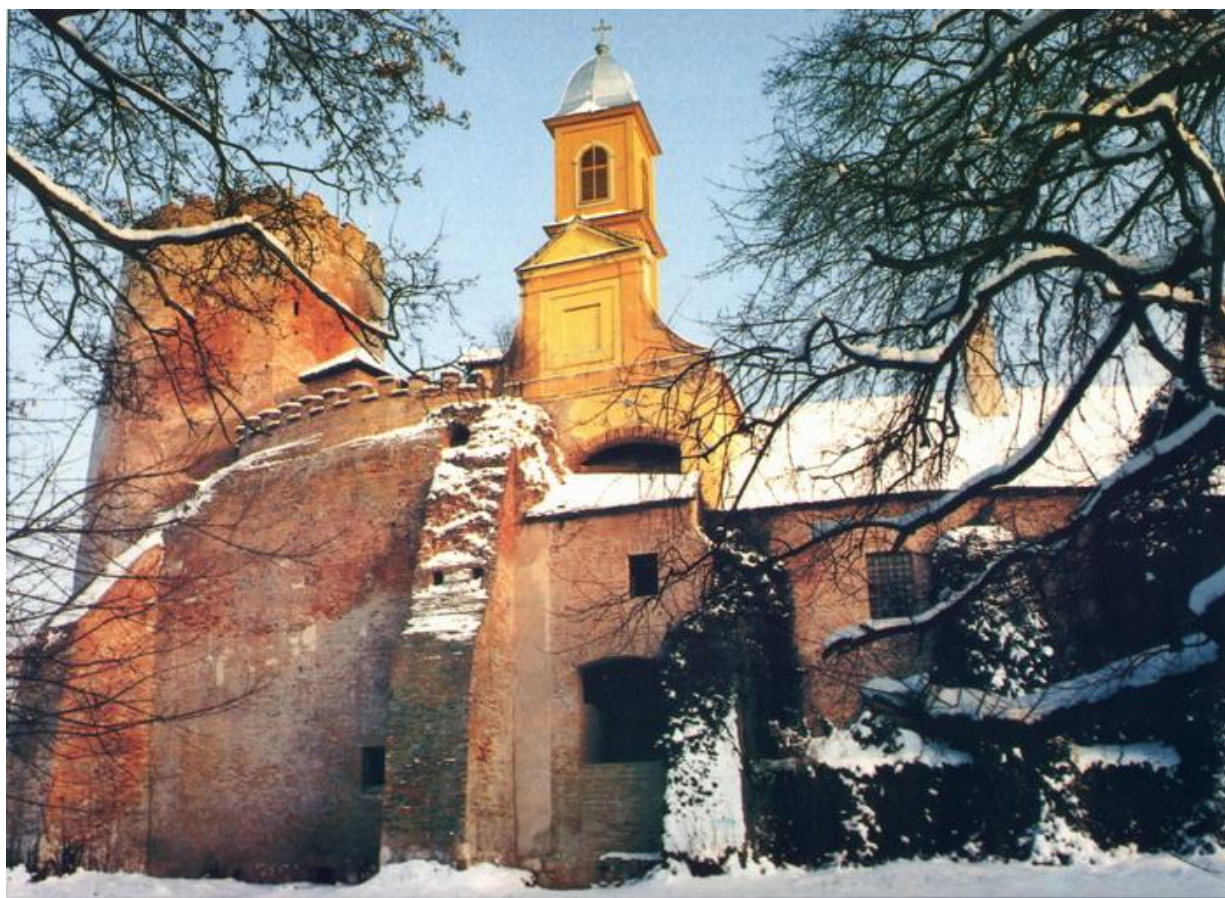
Slika 6. Pročelna palača (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/3/38/Pro%C4%8Delna_barokno-klasicisti%C4%8Dka_pala%C4%8Da_dvorca_u_Valpovu.file.jpg)

7.6. Srednjovjekovna kula i dvorska kapela

Najstariji i spomenički najvredniji dio kompleksa valpovačkog dvorca srednjovjekovna je cilindrična kula s dijelom bedema nekadašnje utvrde. Zidana je opekom, a zidovi su joj deblji od dva metra. Smještena je u sjevernom dijelu dvorca, ima dva kata i vidikovac na vrhu (kao što se vidi na slici 7). U prizemlju i na svakom katu nalazi se po jedna kružna prostorija presvođena kupolom. Katove međusobno povezuje usko spiralno kameno stubište koje je smješteno u debljini zida. Na svim kamenim dijelovima- stubama, dovratnicima, prozorskim okvirima i klupama uklesani su kasnogotički klesarski znakovi. U središte kupolastog svoda prvog kata uzidan je zaglavni kamen s reljefnim prikazom, vjerojatno obitelji Morović, koji okružuje zmaj. Taj duboki reljef najzanimljiviji je umjetnički detalj kule koji je, unatoč starosti od oko 600 godina, dosta dobro očuvan. U zid kružne prostorije drugog kata usječena je niša s kamenim klupama i prozorskim otvorom koji gleda na dvorišnu stranu pročelne palače dvorca. U središtu njezina kupolastog svoda nalazi se okrugli zaglavni kamen s plitkim reljefnim prikazom stiliziranog sunca. Nad tom prostorijom završna je terasa kule s nazubljenom zidanom ogradom s koje se pruža pogled na Valpovo i okolicu. Robusna kula nekadašnje valpovačke utvrde zbog svoje se očuvanosti, bogatstva obrade arhitektonskih detalja i kasnogotičkih klesarskih znakova ubraja među najvrednije spomenike srednjovjekovne arhitekture.

Dvorska kapela Sv. Trojstva smještena u blizini kule danas ima barokna stilska obilježja, no njezini temelji i najstariji dijelovi zidova potječu također iz 15. stoljeća i dio su nekadašnje kasnogotičke kapele Sv. Ladislava Kralja. Tlocrt kapele je uzdužan s jednakom širinom lađe i poligonalno završenog svetišta, čiji su zidovi pojačani kontraforima. Zapadnim je pročeljem kapela naslonjena na vanjski bedem bočnog krila nekadašnje tvrđave pa pravo pročelje gotovo i ne postoji. Tek visoko iznad masivnih srednjovjekovnih bedema izrasta zanimljivo ukomponirani vrh pročelja- barokni zabat s volutama, iza kojega se iz krovišta kapele diže drveni zvonik. Od nekadašnjeg bogatog i vrlo vrijednog inventara do danas su se sačuvale samo vrijedne povijesne orgulje koje su trenutno na restauraciji, zatim drvene klupe s klecalom i propovjedaonica. Barokni je oltar 70- ih godina 20. stoljeća iz nepoznatih razloga uklonjen, a u Muzeju Slavonije u Osijeku čuvaju se drvene vratnice njegova tabernakula. Velika oltarna pala Sv. Trojstva, djelo bečkog kasnobaroknog slikara Johanna Michaela Rottmayra de Rosenbrunn iz 1730., nalazi se u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku. Zidna sonda u dijelu svetišta kapele otkriva dva niska polukružno zasvođena zazidana prozora, kasnogotičku sedilju u koju su položena dva dijela kamenih rebara nekadašnjega gotičkog

svoda te detalj oslika, vjerojatno jedan od posvetnih križeva. U vanjskom zidu kapele pronađen je zazidani prozor s dobro očuvanim baroknim oslikom. Na dvorišnom pročelju nalazi se oslikani sunčani sat, a u zvoniku kapele dva su zvona, jedno iz 1796. i drugo iz 1925. godine. Kapela od 1945. nije u liturgijskoj funkciji, a u novije se vrijeme koristi kao mala koncertna dvorana. Posljednjih je godina temeljito obnovljena i uređena. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika7. Pogled na zidine, kapelu i kulu (https://hr.wikipedia.org/wiki/Dvorac_Prandau-Normann_u_Valpovu)

7.7. Legenda o valpovačkoj bijeloj gospi

1543. godine Turci na čelu sa Sulejmanom već mjesecima neuspješno pokušavaju zauzeti ovu utvrdu. Mnogi turski juriši odbijeni su od strane 500 hrabrih branitelja na čelu s vitezom Nikolom. Lijepa Valpovčanka po imenu Katarina voljela se s Nikolom. Istodobno je u nju bio zaljubljen i carski izaslanik Antonino, ali ga je Katarina odbila. Za osvetu Katarini i Nikoli, Antonino izda branitelje Valpova ukazavši na slabe točke obrane. Na taj način Valpovo ubrzo pade. Nikola pogiba, a Katarina biva zarobljena. Murat- beg je želi imati u svom haremu, ali ona to odbija. Prilikom nasilnog Muratovog pokušaja, Katarina ga ranjava bodežom u prsa. Na to se Murat razbjesni te ju da živu zakopati naglavce u zidine utvrde s tri topovske kugle na stopalima. Legenda se nastavlja 300 godina kasnije, točnije 1838. godine u valpovačkom dvorcu za vrijeme baruna Gustava Prandaua. Na liječničku preporuku u valpovačke toplice dolazi natporučnik Kušlan. Poznavajući ga od ranije barun Prandau ga primi u dvorac. Nedugo nakon smještaja natporučnik Kuščan pozove baruna te mu ispriča kako mu se iza ponoći javlja duh mlade žene. Objasnivši mu tko je, moli ga da se njezine kosti otkopaju i ponovno sahrane u posvećenu zemlju. Barun ga nije ozbiljno shvatio, no nakon više molbi barun ipak odluči kopati na označenom mjestu. I uistinu, pet stopa ispod zemlje nađene su tri topovske kugle, a ispod njih kostur okrenut naglavačke. Katarinin kostur sahranjen je pod okriljem noći kako se ne bi uznemirilo stanovništvo. Nakon toga duh se više nije javljao, a natporučniku Kušlanu je zdravstveno stanje, s danom kopanja, pošlo na bolje te je potpuno ozdravio. („Valpovački godišnjak“ 1998. S. Najman)

7.8. Sadašnje stanje dvorca Prandau- Normann u Valpovu

Voditeljica muzeja, Mirjana Paušak, navodi kako je muzej osnovan 1956. g. zahvaljujući entuzijazmu članova Društva prijatelja starina Valpovo. Stalna muzejska izložba smještena je u istočnom krilu dvorca Prandau-Normann u Valpovu, jednog od triju najvrednijih dvoraca u kontinentalnoj Hrvatskoj i najmarkantnijim muzejskim izložkom. Nastao je početkom 18. st. pregradnjom i dogradnjom stare srednjovjekovne utvrde Walpo. Jedna od osnovnih značajki tog arhitektonskog sklopa jest izrazita stilska slojevitost koja se očituje u jedinstvenom spoju srednjovjekovne i barokne arhitekture. Plemićka obitelj bila je vlasnik dvorca-utvrde od 1721. do 1945. g., a tijekom dva i pol stoljeća obilježila je kulturni život Valpova i Slavonije. Ostavština ne obuhvaća samo vrijedne predmete, ona govori i o cjelokupnom životu i kulturi tog kraja: o kazališnim predstavama prije 200 godina, uzgoju egzotičnog bilja u perivoju ispred dvorca, uzgoju agruma u stakleniku prije Prvoga svjetskog rata i njegovu izvozu u Beč, o skladateljskoj djelatnosti baruna Karla Prandaua, o velikoj vlastelinskoj biblioteci, lovstvu, osnivanju prvoga vatrogasnog društva i drugih građanskih udruga. Od siječnja 2006. godine ponovno je zaposlen kustos. Godine 2009. otvorena je stalna izložba Ostavština plemićke obitelji Prandau-Normann koja će biti uklopljena u budući stalni postav muzeja. Posjetiteljima se u sklopu razgledavanja kompleksa dvorca uz stručno vodstvo nudi posjet izložbi ostavštine plemićke obitelji, smještenoj u desnom krilu dvorca (u nekadašnjim gostinjskim spavaonicama), šetnja slikovitim unutarnjim dvorištem valpovačke utvrde i dvorca, prolazak autentičnim srednjovjekovnim interijerom njegove kule te uspinjanje do vidikovca na vrhu, s kojega se pruža pogled na Valpovo i okolicu, razgledavanje dvorske kapele uz zvuke njezinih vrijednih povijesnih orgulja. Razgled uključuje i obilazak opkopa i perivoja uz dvorac, pogled na pomoćne zgrade kompleksa, kazališnu zgradu i šumu-lovište te upoznavanje sa zanimljivim povijesnim pričama i legendama vezanim za dvorac i njegove stanovnike. U prostorijama dvorca često se održavaju povremene izložbe, a u kapeli dvorca koncerti ozbiljne glazbe. Ljetna pozornica u dvorištu više je od 40 godina krajem lipnja središnje mjesto održavanja manifestacije Ljeto valpovačko. Muzej ugošćuje organizirane skupine posjetitelja. Skupine mogu doći preko turističkih agencija ili njihov dolazak te cjelodnevni turističko-edukativni program može organizirati sam Muzej Valpovštine, uz stručno vodstvo do svih značajnijih kulturno-povijesnih spomenika i lokaliteta na cijeloj Valpovštini.

8. DVORAC ELTZ U VUKOVARU

8.1. Vukovar

Vukovar, vjekovni hrvatski grad na Dunavu, sve do razaranja tijekom jugosrpske agresije 1991., bio je najveće gospodarsko i društveno središte hrvatskoga Podunavlja. Vukovar je i romantični grad na Dunavu i Vuki (kao što se vidi na slici 7) koji svojim brojnim spomenicima krije tragove dalje i bliže prošlosti. Od poznate vučedolske golubice do danas, dakle kroz nekoliko tisuća godina, odvijao se ondje neprekinuti život i ljudsko stvaranje koje je ostavilo duboku povijesnu brazdu. Opstojnost naseljenosti traje ovdje od petoga tisućljeća prije Krista. Iz prapovijesnog doba u svijetu je poznat arheološki lokalitet Vučedol pokraj Vukovara s nalazima naselja i predmeta iz prijelaza neolitika u bakreno doba. Na prapovijesnoj i antičkoj podlozi, od kraja 8. stoljeća razvija se srednjovjekovno Vukovo, u kojemu se bile prepoznatljive tri prostorne cjeline: kraljevska utvrda, naselje gradokmetova i podgrađe. Bio je to jedan od većih gradova srednjovjekovne Slavonije, površinom izjednačen sa zagrebačkim Gradecom. Smjestivši se na razmeđi Slavonije i Srijema, na krajnjim zapadnim obroncima Fruške gore, Vukovar posjeduje istaknut položaj u krajoliku. Oduvijek mu je taj položaj na brežuljku, povrh ušća rijeke Vuke u Dunav, omogućivao prirodnu obranu, a šumovito i plodno zaleđe mogućnost preživljavanja s poljodjelstvom, lovom i ribolovom. Upravo je rijeka Vuka, koja je podijelila grad na Stari i Novi grad, dala Vukovaru ime. Tijekom stoljeća mijenjao se pisani oblik imena grada. Hrvatsko ime Vukovo nalazimo u starim spisima do 14. st.; od 14. do kraja 17. stoljeća susreću se istodobno ime Vukovo i mađarski naziv Vukovar, da bi se od kraja 17. stoljeća do danas održao mađarizirani oblik imena grada. Početkom 13. stoljeća Vukovo je prvi put pouzdano zabilježeno u pisanim svjedočanstvima, gdje se spominje i kao sjedište Vukovske županije. Vukovo se spominje i u kraljevskim poveljama. Najstarija je iz 1231. godine kada je hrvatski herceg Koloman dodijelio stanovnicima Vukova povlastice kraljevskoga naselja. U srednjovjekovnim pisanim vrelima Vukovo se bilježi kao oppidum, dakle trgovište. Položaj grada dodijeljen je Vukovaru tek 1919. godine. Od 13. do početka 16. stoljeća u Vukovu su se izmjenjivali brojni vlasnici: Demetrije, Henrik Gűsing, Nikola Gorjanski, ban Ivan Morović i dr. Srednjovjekovna povijest Vukova završava se 31. srpnja 1526. godine kada je Ibrahim- paša ušao u Vukovar bez borbe. Već sljedećeg dana u Vukovar je ušao i Sulejman Veličanstveni koji je zabranio njegovo razaranje. U 161 godini turske vlasti Vukovar je doživio istočnjačku preobrazbu. Kada je austrijski general Ferdinand Gobert grof Aspremont ušao 1687. godine bez otpora u Vukovar, našao je oštećeni stari grad koji su Turci prije povlačenja djelomično zapalili.

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka, potkraj 17. stoljeća, u Vukovaru je uspostavljena vlast Dvorske komore preko upravitelja. Kralj Karlo VI. potpisao je 1728. povelju kojom daje Ivanu Ferdinandu grofu von Kueffstein, kao zamjenu za posjed Dioszeg u Mađarskoj, Stari i Novi Vukovar s 23 sela te 8 sela na osječkom području. Grof Kuffstein kupio je 1728. od Ivana Wilhelma baruna Pfeffershofena sela Sotin i Tovarnik te ih pripojio vukovarskom posjedu. 1736. godine grof Kueffstein prodao je vukovarski posjed Filipu Karlu grofu Eltzu, nadbiskupu i knezu iz Mainza. Filip Karlo Eltz uveden je u posjed 5. svibnja 1737. godine. Vukovarski je posjed naslijedio Anzelmo Kazimir, nećak Filipa Karla. U 18. stoljeću Vukovar je dvojni grad, sastavljen od staroga srednjovjekovnog dijela i novog grada, začetog 1722. godine. Stari je grad na desnoj obali Vuke zbijen i nepravilno ustrojen grad, naseljen prema višestoljetnoj tradiciji trgovcima i obrtnicima. Na srednjovjekovnoj ustojbi staroga grada izgradio se barokni grad, prepoznatljiv po franjevačkom samostanu i župnoj crkvi te po slikovitim uličnim arkadama i prizemljima zgrada. Novi Vukovar, nastao na lijevoj obali Vuke kao planski utemeljen grad, bio je naseljen uglavnom njemačkim pučanstvom. Novi Vukovar ustrojen je oko jedne široke i blago zakrivljene ulice koja ide usporedno s rijekom Dunav u produžetku glavne ulice Starog Vukovara. Ta glavna ulica urbanističko- arhitektonski je uobličena tijekom 18. i 19. stoljeća s nizom gusto poredanih zgrada kasnobarokno- klasicističkih obilježja. Među njima svojim se izgledom i veličinom ističu dvorac grofova Eltz, županijska palača, zgrada suda. Vukovar je u posjedu grofova Eltz bio 208 godina, do 1945. kada su im dvorac i posjed oduzeti. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Crlenjak, 1995.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika 8. Vukovar (<http://www.vusz.hr/foto-galerija/vukovar>)

8.2. Grofovska obitelj Eltz

Obitelj Eltz potječe iz njemačkog grada Eltza u Mosellandu i pripada njemačkom praplemstvu. Najstariji pisani podatci o toj obitelji potječu iz sredine 12. stoljeća. Rodoslovno stablo obitelji Eltz može se pratiti od Petra koji je imao dva sina i od kojih su potekli svi daljnji članovi obitelji. Petrov sin Vilim utemeljitelj je „rúbenaške“ barunske loze, a drugi sin Elias začetnik je „kempeničke“ grofovske loze koja je posjedovala vukovarsko vlastelinstvo. Nasljednici obje te obiteljske loze i danas žive u Njemačkoj. Obitelj je 1646. godine dobila potvrdu staroga plemstva i naslov Edler Herr, a na grofovsku čast Svetoga Rimskoga Carstva uzdignuta je 1733. g. poveljom koju je car i kralj Karlo VI. dodijelio braći Filipu Karlu, Antonu, Damjanu i Filipu Adolfu. Ugarsko- hrvatsko državljanstvo dodijeljeno je Filipu Karlu i Anzelmu Kazimiru. Grofovska obitelj Eltz razvila se u dvije grane. Starija je grana počela s Jakobom I. i poznata je kao vukovarska grana. Praotac te grane je Anzelmo Kazimir. Mlađa grana potekla je od Augusta Filipa. Budući da su kupili vukovarsku gospoštiju, grofovi Eltz samo su privremeno boravili u Vukovaru, a gospodarenje imanjem bilo je povjereno upraviteljima. Prvi član obitelji Eltz koji se nastanio u Vukovaru od 1781. godine bio je Hugo Filip, sin Anzelma Kazimira, koji je izgradio vukovarski dvorac. Nakon pogibije Huga, vukovarski je posjed naslijedio njegov brat Karlo I. Vlastelinstvo je zatim naslijedio njegov sin Jakob II. Vlastelinstvo je zatim naslijedio njegov sin Jakob II., a nakon njegove smrti imanje su vodili udovica Marija i njegov brat Erwein do punoljetnosti sina Karla II. Budući da je Karlo II. umro u dvadeset sedmoj godini života, ostavivši sedmomjesečnog sina Jakoba III., vlastelinstvom su upravljali njegova udovica Sofija i Karlov šurjak Erwein knez Lobkowicz, muž Karlove sestre Antoinette. Jakob III. grof Eltz posljednji je član obitelji koji je živio u Vukovaru do Drugog svjetskog rata. Nakon što mu je posjed oduzet 1945. godine, preselio se u Njemačku, u dvorac Eltville na Rajni. U Hrvatsku se vratio 1990. godine, a od 1992. g. boravio je u Zagrebu kao saborski zastupnik. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

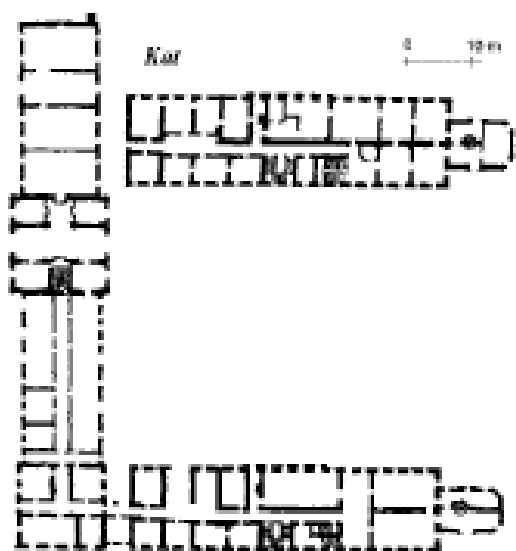
8.3. Posjed grofova Eltz

Posjed grofova u Vukovaru bio je povjerbinski posjed koji se nije smio otuđiti niti dijeliti, a nasljeđivao ga je najstariji sin. Ustrojavanjem Vojne krajine gosposštija je smanjena za osam sela. Do 1848. godine vukovarskom je vlastelinstvu pripadalo 87.708 jutara zemljišta. Nakon prve agrarne reforme i podjele zemlje seljacima poslije ukidanja kmetstva, vlastelinstvu je ostalo oko 32.000 jutara zemljišta. Karlo I. grof Eltz kupio je 1891. posjede Gaboš i Adu od baruna Debrezenskoga tako da je posjed 1902. godine zauzimao površinu od 33.144 jutra. Agrarnom reformom između dvaju svjetskih ratova vukovarskom je vlastelinstvu oduzeto 20.224 jutra zemljišta, a to je bilo oko dvije trećine ukupne površine. Sastavni dio vlastelinstva bili su brojni majuri s gospodarskim zgradama i plodnom zemljom. Gospodarska se snaga vlastelinstva tijekom vremena mijenjala i rasla. Bilo je to gospodarski jedno od najjačih vlastelinstava u Hrvatskoj, poznato po vinogradarstvu, svilarstvu, pčelarstvu i poljodjelstvu. Na vukovarskom vlastelinstvu nastaju prve manufakture u Slavoniji. Na Eltzovu posjedu u Korođu pojavio se 1846. prvi parni mlin, a od 1862. parni mlin radi i u Vukovaru. Vukovarska vina dobila su odličja već 1866. godine u Beču. Vlastelinstvo je bilo poznato i po ergelama. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

8.4. Dvorac Eltz

Dvorac grofova Eltz u Vukovaru postupno je nastajao, uz brojne graditeljske mijene, razvijajući se od skromne kurije do reprezentativnog dvorca srednjeeuropskoga izgleda. Nastajao je na lijevoj obali Vuke, sjeverozapadno od tadašnjeg grada, što je bio i začetak Novog Vukovara. Vjeruje se da su prve kurije gradili grofovi Kűffstein i Eltz na mjestu negdašnje derviške tekije (samostana) derviša Alijanaca. Na mjestu stare kurije Anzelmo Kazimir grof Eltz gradi 1749.-1751. godine novu kuriju koja će tijekom 18. i 19. stoljeća, nakon brojnih dogradnji, prerasti u velebni dvorac. Prve dogradnje i preuređenja ostvareni su 1781. i 1790. g. Graditeljski su zahvati zabilježeni 1811. i 1824. Na karti vlastelinskog sklopa dvorca iz 1817. kao i na umjetničkoj slici dvorca i perivoja iz 1845. može se vidjeti još skroman jednokatni dvorac. Konačan je izgled dvorac počeo dobivati krajem 19. stoljeća. Neobaroknu je obnovu od 1895. do 1907. obavio bečki arhitekt Viktor Siedek. Tada je nadograđen i središnji dio dvorca s rizalitom i tri razine pa je jednostavna zgrada postala znatno svečanija. Okomito na glavnu ulicu i na dulju os dvorca izgrađen je čitav niz pomoćnih i gospodarskih zgrada, usklađenih svojim oblicima i veličinom te oblikovanjem pročelja sa zgradom dvorca. Gotovo cijelo stoljeće, sve do današnjeg vremena, sklop dvorca nije se bitno mijenjao. Na prostoru velikom oko tri hektara, u novom baroknom dijelu Vukovara sjeverno od rijeke Vuke, a između glavne ulice nastale u 18. stoljeću i rijeke Dunav nalazio se vlastelinski sklop dvorca grofova Eltz u Vukovaru. Bila je to cjelina koju su činili: dvorac okrenut jugozapadnim pročeljem prema ulici, a sjeveroistočnim prema perivoju, skupina arhitektonski skladno oblikovanih gospodarskih i pomoćnih zgrada sjeverno od dvorca koja je ambijentalno i arhitektonski nedjeljiva od dvorca. Kapela sv. Roka, koja nije nastala kao dvorska kapela, uklopila se u cjelinu dvorskog sklopa. Vukovarski dvorac jedan je od najvećih i najuzoritijih primjera feudalne svjetovne arhitekture u Hrvatskoj. Njegova kasnobarokno- klasicistička obilježja, dopadljive neobarokne uresne pojedinosti pročelja i zamjetne veličina svih zgrada dvorskog sklopa odaju raskošnu urbanističku zamisao i skladne arhitektonske odnose. Glavni je dio dvorca tlocrtno u obliku izduženoga pravokutnika (kao na slici 9), veličine 60,20 (72,20) x 15,90 metara. Tloris je ustrojen s dvostrukim nizom prostorija, međusobno spojenih središnjim dugačkim i uskim hodnikom. Glavni saloni dvorca okrenuti su prema perivoju. Stubišta se nalaze uz ulično pročelje, u sredini tlocrta dvorca. Dulja pročelja dvorca (prema ulici i prema perivoju) oblikovana su na sličan način: simetrično sa 19 prozorskih otvora, s razdjelnim vijencem između prizemlja i kata, s pilastrima između prozora i fasadnim ukrasima iznad prozora prvoga kata. Središnji dio dvorca, u širini pet

prozorskih otvora, dvokatni je, dok je ostali dio dvorca jednokatan. Središnji, viši dio na perivojnom pročelju rizalitno je izbočen. Muzejska namjena dvorca tijekom druge polovice 20. stoljeća sačuvala je malen dio unutrašnjosti, primjerice: mramorne kamine, neke predmete i dio namještaja grofova Eltz, štukатурne urese svodova i stropova i dr. Reprezentativnost, otmjenost i bogatstvo vukovarskoga dvorca potvrđuje i arhitektura gospodarskih i pomoćnih zgrada, osobito onih koji se u obliku slova L izravno naslanjaju na dvorac poput dugačkoga i prema perivoju usmjerenoga krila. Pročelni se uresi jednaki onima na zgradi dvorca, a to govori o istodobnom i jedinstvenom arhitektonskom oblikovanju svih zgrada dvorskog sklopa. To dugačko gospodarsko krilo sačinjavaju dvije, u tlorisu kvadratične i jednokatne, zgrade ta dva prizemna, u tlocrtu pravokrilna krila. U pozadini tih zgrada (sjeverno) još je jedan manji niz gospodarskih zgrada skromnijega oblikovanja. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika 9. Tlocrt dvorca (<http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-53-2001-06-06.pdf>)

8.5. Mali dvorac Eltz

Osim dvorca grofova Eltz, u Vukovaru je postojao i često nazivan Mali dvorac Eltz iz sredine 19. stoljeća (kao što se vidi na slici 10), koji se izvorno zvao Vila Knoll. Bio je to prizemni kasnoklasicistički dvorac (vila) s velikim perivojem, poznat pod imenom “Dvorac Erweina Eltza”. Grofovi Eltz posjedovali su i lovačku kuriju s kraja 19. stoljeća u šumi Jelas (jugoistočno od Vukovara, nedavno razorena), vinogradsku kuriju na Pajzošu (između Bapske i Šarengrada, nedavno razorena) te kasnobarokno-klasicističku kuriju u Tovarniku. U blizini Vukovara nalazile su se dvije kurije. Na Vučedolu je 1918.-1920. godine izgrađena Vila Streim, neoromantičko-kasnosecesijskih obilježja. Četiri kilometra južno od Vukovara nalazilo se plemićko dobro Trešnja, s kurijom i kapelicom, u vlasništvu obitelji baruna Paunovića. Nasuprot dvorcu Eltz, u glavnoj ulici Novoga Vukovara, izgrađena je polovicom 19. stoljeća kasnoklasicistička prizemna kurija s perivojem barunske obitelji Adamovich. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998:349)

Slika 10. Kompleks dvorca Eltz iz zraka (http://xoomclips.com/more_clip.php?id=88I8A0O65Ic)

8.6. Sadašnje stanje dvorca Eltz

U časopisu Građevinar B. Nadilo navodi kako je u vukovarskom dvorcu smješten Muzej grada Vukovara i u njemu je i danas, u dijelu prizemlja, smješten izložbena galerija i dio muzeja. Taj je dio središnjeg dijela dvorca obnovljen u proljeće 1998. godine donacijom Ministarstva kulture i sredstvima iz mnogih dobrotvornih akcija i koncerata u zemlji i svijetu. Nedavno su engleski stručnjaci završili restauraciju vrijednih grbova. Ipak sadašnju obnovu dvorca karakterizira nedostatak novca, što je uglavnom značajka cijele obnove Vukovara. No mnogi su svjesni da prave obnove Vukovara neće biti sve dok se ne obnovi njegov simbol - veliki i raskošni dvorac Eltz, smješten i okrenut prema širokom Dunavu. Za obnovu dvorca pripremaju se projekti, ali nedostaje većih donatora, posebno onih iz inozemstva. Vjerovalo se da će za njegovu obnovu veće zanimanje pokazati privrednici iz Njemačke, iz koje potječu grofovi Eltz, ali je podrška barem za sada ipak izostala. Donatore iz zemlje iz svijeta vjerojatno obeshrabruje činjenica da je riječ o složenim i vrlo skupim radovima. Inače u dvorištu je očišćena temeljito donatorskim radovima uništena i devastirana oranžerija, a od čvrste je građevine sačuvano djelomično samo prizemlje, dok je krovšte i prvi kat gotovo u cijelosti uništeno, a te dijelove dvorca dodatno oštećuju kiša i snijeg. Velike su raskošne dvorane uništene i devastirane, barokna nije obnovljena, ali ipak nije srušena, dok je mramorna preuređena u izložbeni prostor, a u dijelu uređenog prostora smješteni su uredi i depoi. U galeriji se vrlo često priređuju raznovrsne izložbe i druge priredbe, tako da se može reći da je dvorac Eltz, zapravo Muzej grada Vukovara, iako s vanjske strane ne izgleda baš osobito privlačno, značajan čimbenik u kulturnom životu Vukovara. Zna se da je fundus Muzeja, koji je po inventurnim knjigama imao 50.000 predmeta, djelomično uništen te dijelom spašen i početkom 1991. godine prenesen u Novi Sad, no zasad unatoč obećanjima još nije vraćen. Tamo se, pretpostavlja nalaze i eksponati iz zbirke Bauer, od čijih je 1600 evidentiranih predmeta zatečeno tek nekoliko, a pretpostavlja se da je trećina uništena dok od zgrade nisu ostali ni tragovi temelja. No valja reći da je od 1993. godine pokrenuta akcija u svijetu za popunu muzejske zbirke i da je sakupljeno mnogo značajnih umjetnina, a osobito je vrijedna grafička zbirka. U međuvremenu obnovljena je kapelica Sv. Roka u blizini dvorca kao i Mali dvorac Eltz (Vila Knoll). Dvorac Eltz razvio je niz aktivnosti kao što su Vukovarske adventske svečanosti, Vukovarski festival komorne glazbe, Nebo nad Vukovarom, Vukovarski salon i mnoge druge izložbe, priredbe i manifestacije, okupljajući oko Vukovara velik dio kulturne javnosti. Muzejske su zbirke, iz Republike Srbije, vraćene u Vukovar 2001. g. Obnova Dvorca Eltz te spomeničke cjeline Gradskog muzeja Vukovar

počela je 2008. godine i dio su Projekta 'Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok-Vukovar-Vučedol' Vlade RH, Ministarstva kulture i Razvojne banke Vijeća Europe. Projekt u cijelosti obuhvaća obnovu povijesne jezgre Grada Vukovara, obnovu kompleksa dvorca Eltz kao muzejsko-galerijskog i multikulturalnog centra (kao što se vidi na slici 11) , izgradnju Muzeja Vučedolske kulture i arheološki - turistički park na Vučedolu, obnovu povijesne jezgre Grada Iloka sa zidinama i dvorcem Odescalchi te stalnim postavom Muzeja grada Iloka. 2014. godine otvoren je Stalni postav Gradskog muzeja Vukovar, čime je nakon 22 godine od strahovitih razaranja Vukovara, progonstva i vremena povratka i obnove, završena višegodišnja obnova Dvorca Eltz i kulturna obnova vukovarske muzejske baštine. Ravnateljica Gradskog muzeja Vukovar, Ružica Marić, koja je i autorica muzeološke koncepcije Stalnog postava, istaknula je kako će se posjetitelji moći upoznati s arheološkom prošlosti vukovarskog kraja, povijesnim razvojem Vukovara, etnografskom baštinom i tradicijskom kulturom, pogledati multimedijalnu prezentaciju Domovinskog rata i ratnu kronologiju, te dobiti nove spoznaje na temu 'Vukovar danas - život u višenacionalnoj zajednici'. Raznolikost tematskih blokova koje ukupno zapremaju više od 3500 četvornih metara, raspoređena je u 17 soba na I. katu te četiri velike tematske cjeline na II. katu i potkrovlju muzeja. Dizajn likovnog rješenja postava načinila je Nikolina Jelavić, dizajnerica iz Zagreba. U realizaciji postava sudjelovalo je niz stručnih suradnika iz hrvatskih muzeja i ostalih baštinskih ustanova, a u Stalnom postavu nalazi se gotovo 2.000 predmeta od kojih oko 1.000 prošlo proces restauracije.

Slika 11. Dvorac Eltz u Vukovaru

(https://hr.wikipedia.org/wiki/Dvorac_Eltz_u_Vukovaru#/media/File:Castle_Eltz_in_Vukovar.jpg)

9. VELIKI I MALI DVORAC PEJAČEVIĆ U NAŠICAMA

9.1. Našice

Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci navode kako su Našice znane osobito po svojim kulturno- povijesnim spomenicima ili njihovim ostacima iz srednjovjekovnog doba (templari, ivanovci, franjevci, Bedemgrad, crkva sv. Martina i barokizirani franjevački samostan s crkvom sv. Antuna). Najpoznatije su Našice ipak po dva dvorca s perivojem i vlastelinstvu obitelji Pejačević koja je bila nazočna u Našicama 211 godina. Dvorci u Našicama ne bilježe odviše veliku starost, za razliku od našičkog vlastelinstva kojega prošlost seže u srednji vijek. Najstarije spominjanje Našica u službenoj ispravi potječe iz 1229. godine. U stoljećima srednjeg vijeka na prostoru Našica razlikovale su se tri urbanističko- arhitektonske i prostorne cjeline: tvrđava, trgovište i gospoštija. Godinama se nagađala lokacija našičke tvrđave jer se ona tražila u samome mjestu. Novija su istraživanja pokazala da je našička tvrđava Bedemgrad iznad Gradca, nekoliko kilometara od Našica, i da ju je podigla u 14. stoljeću plemićka obitelj Aba koja je bila u srodstvu s kraljevskom kućom Arpadovića. Tvrđava se spominje od 1396. godine nadalje kao castrum Nekchevar (Nekche, Nekchee). Abe posjeduju tvrđavu u 14. stoljeću, tijekom 15. stoljeća u posjedu je Gorjanskih, a Iločki je drže od 1506. ili 1507. godine. Posljednji vlasnik tvrđave bio je Ladislav More. Tvrđava je pala u turske ruke devet godina nakon trgovišta. Trgovište, odnosno mjesto Našice, spominje se prvi put 1403. kao Oppidum Nechce i zatim 1408. godine kao Civitas Nechce. Mjesto je postojalo još mnogo prije jer između 1275. i 1285. godine vjernici grade samostan i crkvu franjevcima, a otprilike u isto doba gradi se i župna crkva Presvetoga Trojstva koja je srušena 1826. godine. Oko 1520. trgovište je imalo stotinjak kuća. Mjesto je 1536. osvojio veliki vezir Ibrahim i zajedno s Podgoračem dobio ga na poklon od sultana. Našičku gospoštiju posjeduje od početka 13. stoljeća do 1240. godine ban Đula Šikloški koji je poklonio mjesto Našice i jedan dio posjeda templarima. Zbog sudjelovanja u pobuni protiv kralja Bele IV, Đula gubi našički posjed pa herceg Koloman daruje našičku gospoštiju 1240. svome peharniku Dimitriju iz plemena Aba i njegovim nasljednicima. Templari (božjaci) su zadržali svoj dio posjeda do ukinuća reda 1312. godine. Tada su ih naslijedili ivanovci (hospitalci, danas Malteški red), koji su ostali u Našicama do dolaska Turaka. Turci su napustili Našice 1687. godine. Vojnoj upravi podvrgnuto je 1691. našičko okružje, koje su činila naselja: Našice, Ceremošnjak, Zoljan, Seona, Klokočevci, Vukojevci i Podgorač. Prema popisu iz 1698. godine Našice su

imale samo 18 kuća. Pučanstvo je moralo plaćati porez Komorskom nadzorništvu u Osijeku (Dvorskoj komori) kao svome zemljišnom gospodaru do 1702. godine kada je u posjed našičke gospoštije uveden pukovnik Johann Ferdinand barun Kyba von Kinsfeld, zapovjednik Uojne krajine u Brodu. Već sljedeće, 1703. godine gospoštija je ponovno pripala Dvorskoj komori i kralj Leopold I. daje vlastelinstvo na uživanje barunici Katarini de Cordua, udovici grofa Caraffe, uz plaćanje svote od 40.000 forinti. Ona je bila u posjedu našičke gospoštije do 30. rujna 1708. kada joj je bio isplaćen uloženi novac i tada je posjed ponovno pripao Dvorskoj komori. Vlastelinstvo je tada povećano za nekoliko sela: Sušine, Gornja i Donja Motičina, Šaptinovci i Gradac. Darovnicom od 29. listopada 1723. kralj Karlo VI. daruje našičko imanje svome komorniku Franzu Antunu knezu od Lamberga koji ga je već 30. svibnja 1726. prodao generalu Josephu Antonu grofu Oduyer za 20.000 forinti. Nakon smrti generala Oduyera, zapovjednika osječke tvrđe i vrhovnoga zapovjednika Slavonije i Srijema, njegova udovica prodaje gospoštiju 3. kolovoza 1734. braći Ignjatu i Josipu II. barunima Pejačević za 18.000 forinti. Nakon čestih promjena vlasnika, našičko je vlastelinstvo konačno došlo u posjed obitelji koja će ga držati puna dva stoljeća, sve do Drugoga svjetskog rata.

Pejačevići su kupili površinom velik posjed od oko 500 km², ali vrlo slabo naseljen. Godine 1720. na vlastelinstvu je bilo 48 selišta, dvije godine poslije broj selišta povećao se na 77, a 1726. godine zabilježeno je 68 selišta, jednako kao i 1745. godine. Upravitelj gospoštije Anton Rokhinger proveo je u listopadu 1736. popis domaćinstava i sela na području vlaselinstva. Bilo je tada samo 253 kuće i domaćinstva koja su ukupno posjedovala 297 konja, 168 volova, 244 krava i teladi, 449 ovaca i koza, 958 svinja i 54 košnice pčela. Zabilježen je tada 31 mlin vodenica i 4744 stabla šljiva. Zemljišta je bilo mnogo, ali je bilo uglavnom zapušteno ili ga je trebalo krčiti. Zbog toga su brojne obitelji napuštale svoja ognjišta i selila se. Bila je to tada opća pojava, ali rijetko gdje tako masovna kao u Našicama. Marko III. barun Pejačević (1694.-1762.) plaćao je onima koji su dovodili seljake iz Hrvatske ili Vojne krajine na njegov posjed. Dugogodišnjim mirom i radom našička je gospoštija uzdignuta među najbolje i najbogatije slavonske posjede tijekom 19. stoljeća. Vlastelinstvo je u doba Ferdinanda grofa Pejačevića 1848. godine posjedovalo 203 selišta, a to je veliko povećanje u odnosu na stanje od prije sto godina. Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća vlastelinstvo zauzima 20.010 hektara (34.800 jutara) (kao što se vidi na slici 12). Gospodarstvom je upravljala vlastelinska uprava u Našicama, a djelomično je vlastelinstvo bilo i u zakupu (Marijino Polje zakupio je Eduard Stengl). Nakon Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, veći je dio vlastelinstva dr. Teodor grof Pejačević pretvorio u „Dioničko društvo Krndija“ u kojemu je imao više od 50% dionica. Tako je izbjegao provedbu agrarne reforme i dijeljenja

velikoga imanja. Ta agrarna reforma konačno je uređena zakonom od 1931. godine kojim je bio predviđen zemljišni maksimum od 500 hektara. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Đurić i Feletar, 2002.; Szabo, 2006.)

Slika 12. Našice (<http://www.tzosbarzup.hr/hr/odredista/nasice/>)

9.2. Obitelj Pejačević

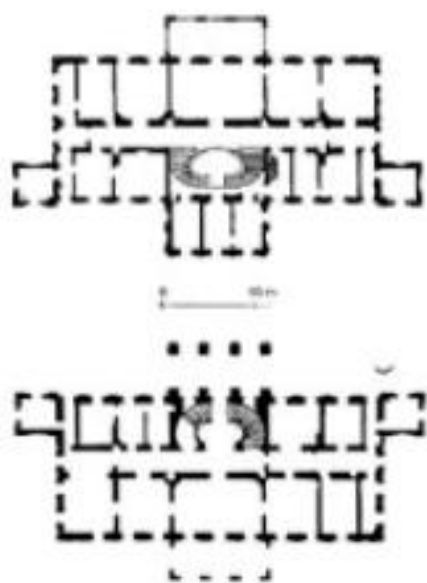
Barunska, i od 1772. godine grofovska obitelj Pejačević bila je od svih svojih dvoraca i posjeda najviše vezana za Našice, iako je nosila pridjevak "Virovitički". Viroviticu su Pejačevići prodali još 1840. godine, Ruma je završila pod sekvestrom i bila rasparcelirana sedamdesetih godina 19. stoljeća, Podgorač je prodan 1902., a Retfala je nakon smrti Ladislava ml. Pejačevića (rođen 1828.) pripala njegovu zetu Manfredu grofu Clary-Aldringenu. A Našice su ostale, i Pejačevići u njima, sve do Drugoga svjetskog rata kada je Petar grof Pejačević imenovan veleposlanikom Nezavisne Države Hrvatske u Španjolskoj i kada su ih zbivanja na kraju Drugoga svjetskog rata prisilila na odlazak i napuštanje staroga doma. Otad brojni potomci te obitelji žive posvuda u svijetu. Od tri loze obitelji Pejačević, najznačajnija je i danas još živuća virovitičko-našička grana. Utemeljitelj virovitičko-našičke grane obitelji bio je Karlo (Dragutin) III., sin Josipa II., prvoga grofa Pejačevića. Nakon očeve smrti naslijedili su Karlo III. i brat mu Antun III. jednake dijelove imanja Našice i Viroviticu. Nakon Antunove smrti 1802. godine, Našice nasljeđuje Karlo III., čiji je sin Vincencio izgradio dvorac, a mlađi sin Ferdinand Karlo Rajner dogradio dvorac u Našicama. Prvi hrvatski ban iz obitelji Pejačević bio je Ladislav stariji (1824.-1901.), koji je od 1844. do 1848. bio prisjednik banskoga stola u Zagrebu, a ban je bio od 1880. do 1883. godine. Za njegova banovanja koje je uslijedilo nakon Ivana Mažuranića, a prethodilo Karlu Khuenu-Hedervaryju, proglašeno je 15. srpnja 1881. sjedinjenje Vojne krajine s ostalim dijelovima Hrvatske. Bio je član izaslanstva koje je 1868. sklopilo Hrvatskougarsku nagodbu. Zvali su ga "ban kavalir" jer se odrekao banske plaće. Zahvalio se na banskoj časti 24. kolovoza 1883., kada bečka vlada nije pristala na ukidanje dvojezičnih hrvatsko-mađarskih grbova. U spomen na prerano preminuloga mlađeg sedamnaestogodišnjeg sina Marija Marka Aleksandra, dao je podići neogotičku kapelicu s obiteljskom grobnicom na brežuljku iznad Našica. Kapelica, koju je projektirao Herman Bollé, posvećena je 23. studenog 1881. godine. Najstariji Ladislavov sin, dr. Teodor grof Pejačević (1855.- 1928.), obnašao je čast hrvatskoga bana od 1903. do 1907. godine, zamijenivši bana Karla Khuena-Hedervaryja. Kao i njegov otac, i Teodor je napustio banski položaj nakon spora nastaloga jer je dao skinuti mađarske natpise sa zgrada državne željeznice. Prije banovanja, petnaest je godina bio veliki župan Virovitičke županije i grada Osijeka, počevši od 25. lipnja 1886. godine. Bio je imenovan 1913. godine ministrom za Hrvatsku u mađarskoj vladi grofa Tisze. Bio je pravi tajni savjetnik kralja Franje Josipa, vitez maloga križa Reda sv. Stjepana od 1898. i malteškoga reda od 1884. godine. Dr. Teodor Pejačević bio je jedan od najbogatijih velikaša u Hrvatskoj i Ugarskoj: gospodar je

majorata u Našicama i nasljedni gospodar vlastelinstva Zomba u Tolnajskoj županiji u Mađarskoj. Vlastelinstvo Našice u njegovo je doba zauzimalo 56.000 jutara zemljišta. Bio je na čelu svakoga dobročiniteljskog i socijalnog rada u našičkom kraju. Od svoje mirovine utemeljio je 1907. g. zakladu za ustrojenje stipendija namijenjenih budućim glazbenicima, slikarima, kiparima i liječnicima. Ljubav prema glazbi u obitelji Pejačević i u njihovim dvorcima u Našicama osobito su njegovale Gabrijela, žena Ladislava, i Lila, žena dr. Teodora, koje su bile i pokroviteljice Hrvatskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu. U jakom glazbenom ozračju rodila se i rasla Teodora, poznatija pod imenom Dora, najstarija kći dr. Teodora grofa Pejačevića. Dora Pejačević (1885.-1923.) istaknuta je hrvatska skladateljica koja je, na žalost, kao i mnogi drugi umjetnici, bila poznatija i cijenjenija u inozemstvu nego u Hrvatskoj. Živjela je za glazbu i u glazbi u doba koje je u hrvatskoj muzici obilježeno kao razmeđe zakasnjeloga romantizma Ivana Zajca i takozvanoga nacionalnog stila. Njezina ljubav u glazbi pripadala je Richardu Wagneru i Gustavu Mahleru, a očit je utjecaj Roberta Schumanna, Johannes Brahmsa, Edvarda Griega i Petra Čajkovskoga, zbog čega je glazbeni teoretičari često smatraju kasnoromantičarskom umjetnicom. Njezina su djela bila na repertoaru mnogih uglednih umjetnika, a ime joj se pojavljivalo na programima i koncertnim plakatima s najvećim svjetskim skladateljima. Muzikolozi ističu da je postavila temelje novijoj hrvatskoj komornoj i koncertantnoj glazbi. Od njezinih 58 opusa, nastalih između 1897. i 1922. godine, najpoznatije joj je djelo klavirski koncert iz 1913., poznat kao prvi klavirski koncert u hrvatskoj glazbi te, po mnogima, najuspješniji – simfonija u fis-molu iz 1918. godine. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

9.3. Veliki dvorac Pejačević

Veliki dvorac u Našicama građen je između 1811. i 1812. godine. Polovicom siječnja 1811. Vincencije grof Pejačević (1780.-1820.) dao je kopati temelje, 11. ožujka opat Stjepan Darašević благословio je, uz veliko mnoštvo naroda, kamen temeljac budućega dvorca, a u siječnju 1812. dvorac je bio gotov. Do gradnje našičkoga dvorca Pejačevići su živjeli u Virovitici i na svojim drugim posjedima. Dvorac je od svoga nastanka nekoliko puta mijenjao izgled, osobito u doba grofa Ladislava (1824.-1901.), oko 1850. godine, kada je dvorac proljepšan. Morao se dvorac popravljati i nakon potresa u svibnju 1817. godine. Dvorac je bio pravokutnog tlorisa s devet prozorskih otvora na južnom ulaznom pročelju. Središnji dio dvorca, u širini tri prozorske osi, bio je istaknut većim prozorima i altanom, nošenom s četiri masivna stupa s tri luka. Izgled dvorca potpuno je promijenjen u siječnju 1865. kada je grof Ferdinand Karlo Rajner (1800.-1878.) dao dograditi dvorac: tlocrtno ga je povećao tako da je sjeverno i južno pročelje dobilo trinaest prozorskih otvora, bočni rizaliti oblikovani su poput tornjeva s kupolastim krovom, na mjestu altane dograđen je dvorac u obliku dubokoga rizalita s ukrasnim završetkom s volutama, balustradom i satom, krovnište postaje mansardno itd. Prilično skroman barokni dvorac pretvoren je u reprezentativan kasnobarokni dvorac s bogatim arhitektonskim uresima. Pravokutni tloris dvorca temelji se na jednostavnom predlošku središnjega hodnika (kao što se vidi na slici 13) gdje se s njegove obje strane nižu sobe. Središnji dio tlocrta s jedne strane hodnika zauzima eliptično stubište s kasnobaroknom kamenom ogradom, a s druge strane velik salon u prizemlju i na katu. Južno pročelje dvorca, gdje je glavni ulaz, okrenuto je prema naselju i gradskom parku gdje je nekad bila župna crkva sv. Trojstva. Zbog nagiba terena dvorac je jednokatan prema glavnom ulazu i naselju, a dvokatan prema perivoju. Unutrašnjost dvorca bila je osobito bogata stropnim štukaturama, ugrađenim namještajem, drvenim zidnim oblogama, "mozaik" parketima i bogato ukrašenim dovratnicima. Nešto je od toga i danas očuvano. Kuhinja dvorca nalazila se u izdvojenoj zgradi u perivoju (u blizini oranžerije), a hrana se prevozila električnom željeznicom u podzemnom tunelu koji je spajao dvorac s kuhinjom. Tijekom Drugoga svjetskog rata dvorac je koristila njemačka vojska od 1943. do 17. travnja 1945. U suterenu dvorca bila je smještena njemačka ratna bolnica za ratnih aktivnosti u Našicama. U ratu su oštećena pročelja i krov dvorca. Od 1945. godine do danas dvorac se koristio u različite svrhe: od vojarne, škole i vrtića do sjedišta državne uprave i različitih udruga. Danas su u dvorcu smješteni Zavičajni muzej i galerija. Uz veliki dvorac podignut je perivoj čija je povijest gotovo nepoznata. Perivoj je mogao biti začetak tek nakon izgradnje dvorca, a to znači poslije 1812. godine. Prije.

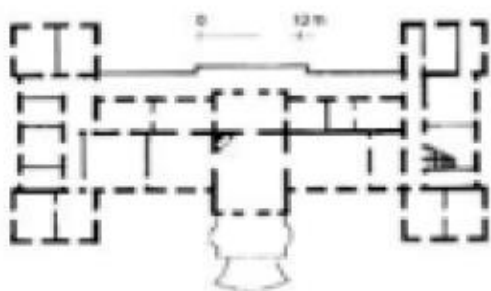
izgradnje dvorca vjerojatno je prostor današnjega perivoja bio pokriven prirodnim gajevima i šumom, osobito u nizinskom dijelu. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.; Lučevnjak i Wershansky, 2010.)

Slika 13. Tloris kata i prizemlja velikog dvorca (<http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-52-2000-09-06.pdf>)

9.4. Mali dvorac Pejačević

Mali dvorac je prizemna dopadljiva neoklasicistička građevina. Podignut je stotinjak metara zapadno od velikoga dvorca. Njegova je gradnja počela 1904. ili 1905., a useljenje u dvorac bilo je 27. svibnja 1907. g. Tlorisno je dvorac u obliku izduženog pravokutnika sa središnjim plicima i ugaonim dubokim rizalitima tako da tlocrt izgleda poput slova H (kao što se vidi na slici 14). Južno ulazno i sjeverno glavno pročelje obilježavaju petnaest prozorskih osi i trodimenzionalna plastičnost. Klasicistička strogost, istaknuta veličina otvora, bogatstvo arhitektonskih uresa i oblika, široko stubište s balustradom i posudama s cvijećem te iznad svega geometrijski oblikovan vrt na nekoliko blagih terasa - sve to daje tom dvorcu izuzetnu ljupkost i ljepotu. Novi dvorac ulazi u povijest hrvatskoga graditeljstva po izvornom tehničkom rješenju zaštite od vlage i podzemne vode uporabom armirano- betonskog korita, a to je početkom 20. st. bila novost ne samo u Hrvatskoj, već i u tadašnjoj Austro- Ugarskoj Monarhiji. Iako je dvorac star osam desetljeća, njegovo je stanje vrlo loše: neodgovarajuće se koristi, održavanje je izostajalo, unutrašnjost je uništena, vanjsko se stubište ruši, vrt je potpuno nestao, na padini ispod dvorca izgrađena je nikad korištena zgrada. Ispred sjevernogapročelja maloga dvorca izveden je istodobno s dvorcem i prilično malen, ali upadljiv neoklasicistički vrt, kojega je tlocrtna slika nastavak arhitektonske kompozicije dvorca. Kao rijetko gdje drugdje, ovdje je veoma uočljivo kompozicijsko i stilsko jedinstvo dvorca i vrta. Jedna od zanimljivosti je da rijetko koje mjesto ima tri dvorca. U Hrvatskoj su to imale jedino Našice i to samo nekoliko godina. Baruni Adamovich Čepinski počeli su graditi dvorac u Našicama 1939. g. Zbog Drugoga svjetskog rata dvorac nije dovršen iako je građevinski bio izveden. U godinama nakon rata bio je srušen, a građevni je materijal bio raznesen. Danas još stoje temelji, nevidljivi u travi, južno od željezničke pruge. (Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci, 1998.)

Slika 14. Tloris maloga dvorca (<http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-52-2000-09-06.pdf>)

9.5. Sadašnje stanje dvorca Pejačević

Ravnateljica i kustosica Zavičajnog muzeja Našice, Silvija Lučevnjak, navodi kako je dvorac Pejačević kupljen 2015. godine za potrebe Grada Našica od nasljednika obitelji Pejačević kojima je u procesu povrata otuđene imovine pripao prije nekoliko godina. Trenutno se u objektu nalaze sljedeće ustanove i udruge: Zavičajni muzej Našice, Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice, Hrvatsko kulturno društvo „Lisinski“ Našice i Gradska glazba Našice. Najveći dio prostora zauzima muzej. Zadnja veća obnova krova i fasade realizirana je krajem 1970-ih, odnosno dvorac je u tom smislu bio potpuno obnovljen (kao što se vidi na slici 15) do obilježavanja 100 obljetnice rođenja Dore Pejačević, koja se slavila 1985. godine. Tada je završena i većina stalnog postava muzeja. Trenutno se grad Našice priprema za značajniju obnovu ovoga prostora za što se pripremaju početne studije. Muzej kontinuirano nastoji ne samo održavati objekt nego i u skladu s mogućnostima, obnavljati poneki detalj. Tako je u sklopu nedavne Noći muzeja obnovljena tzv. Galerija predaka u predvorju dvorca (šest portreta članova obitelji Pejačević u štukaturnim medaljonima na zidu, rad našičkog slikara Srećka Perkovića prema povijesnim portretima ovih ličnosti).

Slika 15. Zavičajni muzej Našice (<http://www.mdc.hr/nasice/hr/povijest.html>)

10.ZAKLJUČAK

Povijest istočne Hrvatske duga je i napaćena, a jedini materijalni odraz stoljetnoga života generacija jesu ostaci starih zdanja, bilo profalnih ili sakralnih. Ta stara zdanja još i danas zapravo su jedini očevidni čuvari hrvatske povijesne i kulturne baštine. Brojni dvorci i kurije te njihovi perivoji, podizani na tlu Hrvatske, desetljećima su bili prepušteni propadanju, lišeni skrbi, štovanja i ljubavi. Glede veličine i reprezentativnosti, moguće je razlikovati dvorce od kurija, iako je često teško utvrditi granicu između njih. Kurije su manje i arhitektonski skromnije zgrade, često u vlasništvu nižega i siromašnijeg plemstva te sjedišta manjih plemićkih imanja. Nakon slabljenja turske moći, 17. stoljeće bilo je mirnije pa je to potaknulo gradnju prvih dvoraca. Svim dvorcima svojstvena su osobita i prepoznatljiva ambijentalna obilježja, proistekla iz različitog položaja u odnosu na naselje i krajolik, oblik terena, okrenutost prema stranama svijeta te glede odnosa dvorca i gospodarskog sklopa zgrada, dvorca i dvorske kapele, prilazne aleje. Tijekom gradnje dvoraca mijenjao se njegov oblik pa tako i stilska obilježja, stoga se nekoliko stilskih obilježja može uočiti na samo jednom dvorcu. Tlocrtni oblik dvoraca posljedica je ne samo stilskih obilježja nego i arhitektonskog razvoja zgrade tijekom duljeg vremena. Tlocrtno postoje četiri osnovna tipa: četverokrilni sa zatvorenim unutrašnjim dvorištem, pravokutni, trokrilni, dvokrilni.

Kompleks dvorca Prandau- Normann čine srednjovjekovna kula s dijelom bedema, dvorska kapela, bočna dvorišna krila, zatvoreno unutrašnje dvorište i barokno- klasicistička pročelna palača. Intenzivna obnova, ne samo ruševne tvrđave nego i cijelog Valpova, počinje 31. prosinca 1721. godine kada kralj Karlo IV. daruje valpovački veleposjed barunu Petru II. Antunu Hileprandu od Prandaua. Valpovačko vlastelinstvo i dvorac prešli su ženidbenim vezama 1885. godine u vlasništvo grofovske obitelji Normann od Ehrenfelsa. Od 1956. godine u dvorcu je smješten Muzej Valpovštine.

Na prostoru velikom oko tri hektara, u novom baroknom dijelu Vukovara sjeverno od rijeke Vuke, a između glavne ulice nastale u 18. stoljeću i rijeke Dunav nalazio se vlastelinski sklop dvorca grofova Eltz u Vukovaru. Bila je to cjelina koju su činili: dvorac okrenut jugozapadnim pročeljem prema ulici, a sjeveroistočnim prema perivoju, skupina arhitektonski skladno oblikovanih gospodarskih i pomoćnih zgrada sjeverno od dvorca koja je ambijentalno i arhitektonski nedjeljiva od dvorca. Osim dvorca grofova Eltz, u Vukovaru je postojao i često nazivan Mali dvorac Eltz iz sredine 19. stoljeća, koji se izvorno zvao Vila Knoll. U vukovarskom dvorcu smješten je Muzej grada Vukovara i u njemu je i danas, u dijelu prizemlja, smještena izložbena galerija i dio muzeja.

Veliki dvorac u Našicama građen je između 1811. i 1812. godine. Polovicom siječnja 1811. Vincencije grof Pejačević (1780.-1820.) dao je kopati temelje, 11. ožujka opat Stjepan Darašević благословio je, uz veliko mnoštvo naroda, kamen temeljac budućega dvorca, a u siječnju 1812. dvorac je bio gotov. Prilično skroman barokni dvorac pretvoren je u reprezentativan kasnobarokni dvorac s bogatim arhitektonskim uresima. Mali dvorac je prizemna dopadljiva neoklasicistička građevina. Podignut je stotinjak metara zapadno od velikoga dvorca. Dvorac Pejačević kupljen je 2015. godine za potrebe Grada Našica od nasljednika obitelji Pejačević. Trenutno se u objektu nalaze sljedeće ustanove i udruge: Zavičajni muzej Našice, Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice, Hrvatsko kulturno društvo „Lisinski“ Našice i Gradska glazba Našice.

Dvorci, svojim zidinama, estetski oblikovanim odajama te raskošnim vrtovima često su kroz povijest služili kao inspiracija za pisanje mnogih priča, legendi i bajki. Tajanstvenošću svojih zdanja danas bude divljenje posjetioca, jednako kao što postaju temelj još brojnih neispričanih priča. Kulturnu baštinu Hrvatske čine stotine dvoraca, utvrda i ljetnikovaca. Poviješću i besprijekornošću vlastite arhitekture predstavljaju prave bisere našega kraja.

11. LITERATURA

1. Bojanić Obad Šćitaroci, B., Obad Šćitaroci, M. (1998.). Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka. Zagreb: Šćitaroci
2. Đurić, T., Feletar, D. (2002.). Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema : pregled povijesti oko 270 mjesta i oko 500 zdanja. Samobor: Hrvatski zemljopis
3. Čuržik, V. (1994.). Valpovština kroz stoljeća. Valpovo: Narodno sveučilište Ivan Meštrović
4. Đurić, T., Feletar, D. (1983.). Stare građevine istočne Hrvatske : izbor kulturno-povijesnih spomenika bjelovarskog kraja, Moslavine, Slavonije i Baranje. Varaždin: NIŠRO Varaždin
5. Gravett, C. (1996.). Dvorci. Zagreb: Knjiga trgovina
6. Szabo, Đ. (1994.). Sredovječni gradovi u Slavoniji. Vinkovci: Privlačica
7. Wershansky, S., Lučevnjak, S. (2010.). Našička priča : grad Našice u riječi i slici. Osijek: Studio HS internet
8. Crlenjak, B. (1995.). Vukovar - ponos Hrvatske : prilozi iz povijesti, kulture i književnosti. Zagreb: Nakladni zavod Globus
9. Najman, S. (1998.). Valpovački godišnjak, Valpovo, općina Valpovo
10. Feletar, D. (2004.). Valpovo: dvorac Prandau- Normann u Valpovu. Meridijani, 83 (3/2004), 46-52
11. Nadilo, B. (2012.). Obnova dvorca Eltz u Vukovaru: jedan od najvećih hrvatskih muzeja. Građevinar. Pribavljeno 3.2. 2016., sa <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE6420123RUBRIKE1Gradiliste.pdf>